

K HOSPODÁRSKO-KULTÚRNYM STYKOM SLOVENSKA V DOBE
RÍMSKEHO PANSTVA V PODUNAJSKU

Hospodárske styky Slovenska so susednými krajinami boli za rímskej epochy, vďaka jeho zemepisnej polohe a pomerne značnej vyspelosti jeho obyvateľstva, veľmi živé. Obmedzovali sa však takmer výhradne na styky *obchodné*, ktoré však vtedy mali súčasne charakter stykov *kultúrnych* a ako také znamenali pre územie dnešného Slovenska podstatný kultúrny prínos napriek tomu, že sa na nich zúčastnilo výhradne len slobodné domáce obyvateľstvo, predovšetkým kmeňoví náčelníci a ich družiny.

Rozsah a dejinný význam týchto stykov môžeme dnes pri obmedzenom počte literárnych zpráw hodnotiť jednak (kvantitatívne) podľa počtu archeologických pamiatok spomenutého obdobia, importovaných na územie dnešného Slovenska, jednak (kvalitatívne) podľa výrobnjej vyspelosti, resp. umeleckej tvorivosti, ktorá sa v nich odzrkadľuje.

Pri sledovaní obchodno-kultúrnych stykov Slovenska za doby rímskej musíme však venovať pozornosť aj národopisnej problematike a aspoň v hlavných črtách sa oboznámiť s vtedajšími *politickými* a *národopisnými* pomermi na území dnešného Slovenska a v jeho najbližšom okolí. Takýto prehľad je v danej súvislosti potrebný nielen pre informáciu o tom, ktoré etniká obývali vtedy územie dnešného Slovenska a v jeho najbližšom okolí a aká bola ich vtedajšia dislokácia — v prvých dvoch storočiach n. l. značne premenlivá — aká bola ich hospodárska a kultúrna úroveň a aké boli konečne ich sociálne pomery a podmienky, ale aj preto, ktoré z tamojších kmeňov boli za rímskej epochy najviac zapojené do obchodno-kultúrnych stykov s okolitými krajinami, najmä s územím otrokárskoho Ríma, zaujatého v prvých dvoch storočiach n. l. v širokom zamierení expanzívnymi tendenciami rázu politického a hospodárskeho.

Pri geografickej polohe a morfológickom rozčlenení dnešného Slovenska je celkom prirodzené, že sa tieto styky vzťahovali vtedy predovšetkým na obyvateľstvo *južného Slovenska*, ktoré bolo pre svoju úrodnosť už v pravekých obdobiach, a pravda, i za rímskej epochy najhustejšie osídlené a ovládané vždy najpočetnejším etnikom.

Národopisnej problematike Slovenska treba venovať v danej súvislosti pozornosť i z toho dôvodu, že niektoré zo styčných národopisných otázok, týkajúcich sa najmä južného Slovenska a smerodajných súčasne pre sledovanie jeho hospodárskych a obchodných stykov najmä s územím impéria, neboli dosiaľ prijateľne rozriešené.

Ak máme teda v rámci tejto práce sledovať obchodno-kultúrne styky Slovenska za rímskej epochy, považujeme za metodologicky správne zaoberať sa najprv politickými a národopisnými pomermi, ktoré sa týkali územia dnes slovenského a príp. jeho najbližšieho okolia a až na tomto základe rozvíjať potom svoju štúdiu o jeho obchodno-kultúrnych stykoch.

I.

Politické pomery a národopisný vývin dnešného Slovenska od polovice I. stor. pr. n. l. až do konca doby rímskej nad stredným Dunajom. — Kelti, Dákovia, sarmatskí Jazygovia, Germáni a Rimania. Posledné osudy a zánik slovenských Keltov. Keltské hradiskové mestá (oppida). Kelti naddunajskí a provinciálni.

Začiatok obchodno-kultúrnych stykov, ktoré nadväzovalo Slovensko v čase rímskeho panstva nad stredným Dunajom, spadá do doby okolo začiatku n. l. (do doby Augustovej) a súvisí s rušnými politickými udalosťami, ktoré sa v tom čase zohrali na strednom Dunaji. Vtedy Rimania po dobytí alpských krajín a Panónie (v rokoch 16—9 pr. n. l.) posunuli svoju severnú hranicu (limes) až po horný a stredný Dunaj, na západe si zorganizovali provinciu Germániu (r. 9 pr. n. l. — 5 n. l.)¹ a plánovali dobytie severného Naddunajska, kde vtedy žilo keltské obyvateľstvo. Do jeho oikúmeny v severných Čechách prenikla už v II. stor. pr. n. l. menšia germánska infiltrácia neznámeho mena.²

Dobytie alpských krajín a Panónie a ich premena na provincie nepri-nášali impériu len nové zdroje možností na všestranné využitie nových územných výdobytkov, ale stali sa mu aj vítanou príležitosťou na plánované prenikanie do severného Naddunajska, ktoré sa takto dostalo do priamej sféry jeho expanzívnych a hospodárskych záujmov.

Už vtedy programovalo impérium obsadenie Čiech, Moravy, resp. i Slovenska a premenu týchto krajín na rímsku provinciu, resp. ich pripojenie spolu s naddunajskou časťou dnešného Rakúska k provincii Germánii, avšak jeho plán, koncipovaný na získanie severného Naddunajska, naštrbili vtedy Marbodovi Germáni (Markomani a nepochybne i Kvádi), ktorí sa po porážke, ktorú im pripravil Drusus dakde v hornom Naddunajsku či v pravom Porýnsku,³ vystaňovali v tom čase z bavorskej *Markomanidy*⁴ do východnej časti Hercynského lesa, kde obsadili Boiohaemum a vypudili z neho jeho bojiské obyvateľstvo. Boiohaemum, teraz Marbodovo,⁵ stalo sa jadrom

¹ K vzniku, rozsahu a datovaniu provincie Germánie Dobiáš J., *Několik problémů z nejstarších dějin našeho území*, Filíp J., *Pravěké Československo*. Výhedy do pravěku evrops. lidstva, sv. 3—6, Praha 1948, 278 n. (Český časopis historický). XLIII, 1937, 266 n.

² Porov. Šimek E., *Keltové a Germáni v našich zemích* (KG). Kritická studie. Spisy Filozof. fak. Masarykovy univerzity v Brně, č. 38, Brno 1934, 25 a 72 n.

³ Orosius VI, 21.15; Florus, *Epit.* II. 30 (IV. 12, 25).

⁴ Bavorskú *Markomanidu* spomína Cassius Dio v súvislosti so správou, že L. Dominius Ahenobarbus usadil v jej časti Hermundúrov, nepochybne po odchode Markomanov do Boiohaema (Cassius Dio, LV, 10a, 2 f).

⁵ Zprávy o Marbodovom zábere Boiohaema a jeho lokalizácii zaznamenali Strabon VII, 1,3 a 5; Velleius Paterculus II, 108—109 a Tacitus, *Germ.*, 28 a 42.

suebského sväzu, organizovaného samotným Marbodom na obranu a odvetné výpravy proti rímskej expanzii.

No jednako ani po Marbodovom zäbere Boiohaema ani po porážke, ktorú medzitým utrpeli rímske légie v Teutoburskom lese⁶ (r. 9. n. l.), nedalo sa impérium odradiť, aby nepokračovalo vo svojich výbojných tendenciách, programovaných v severnom Naddunajsku proti nevítanému a nebezpečnému vklíneniu germánskej inväzie.

Po zäbere Boiohaema stala sa východnou hranicou Marbodovej naddunajskej ríše, a tým aj juhovýchodnej Germánie rieka Morava a južnou hranicou Dunaj, ktorý sa stal súčasne prirodzeným rozhraním medzi mocenskou sférou germánskou a rímskou. Vpád Marbodových Germánov na územie Boiohaema znamenal ťažký, nie však smrteľný úder do politickej a hospodárskej samostatnosti tamojších (českých) Keltov, ktorí obývali územie na západ od rieky Moravy a ktorých jadrom bol nepochybne kmeň Boiov.⁷

Ohlasy načrtnutých udalostí, ktoré sa odohrávali za aktívnej účasti Germánov a Rimanov na Dunaji a súviseli s posunutím rímskeho limitu až po jeho horný a stredný tok a so súčasným záberom Boiohaema, *od-zrkadlili sa, prirodzene, aj na území dnešného Slovenska v osudoch tamojšieho obyvateľstva*, ktorého jadrom boli aj tu Kelti, doložení tu podľa archeologických prameňov od IV. stor. pr. n. l.⁸ a podľa historických prameňov až temer do konca II. stor. n. l.⁹ Do ich konečných dejinných osudov zasiahli už niekedy pred polovicou I. stor. pr. n. l. *Dákovia*, neskoršie *sarmatskí Jazygovia* (od konca druhého desaťročia n. l.) a konečne *Germáni* a *Rimania*. Z germánskych etnických skupín, ktoré sa zúčastnili na ich zániku, boli to jednak suebskí Búrovia (= Ptolemaiovi *Αούροι οί Βούροι*), jednak suebskí *Kvádi*.

Pokiaľ ide o dejinné osudy juhoslovenských Keltov, doložených *archeologicky* vo všetkých fázach laténu, treba im venovať patričnú pozornosť i z *historického* hľadiska a zastaviť sa predovšetkým pri najstarších antic-
kých správach, ktoré nás informujú o *dáckom* a *sarmatskom* osídlení južného Slovenska a neboli dosiaľ prijateľne vyložené.

V čase okolo začiatkov nášho letopočtu uvádza *Dákov* na južnom Slovensku predovšetkým *Strabon*, zaznamenávajúc ich tu ako východných

⁶ Vell. Paterc. II, 119.

⁷ Z nových prác o českých Keltoch (Boioch) uvádzame štúdiu B. Horáka, *Gallové v českých zemích*. Kritic. rozbor histor. zpráv. Spisy Filozof. fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 6, Brno 1923 a E. Šimek, *Keltové a Germáni v našich zemích* (porov vyššie, 2), tamže výklad o Boiohaemu; ku kritike V. Ondrouch, časopis *Bratislava* (čas. Učené spoločnosti Šafaříkovy — USŠ), IX, 1935, 145—150.

⁸ Porov. Eisner J., *Slovensko v pravěku*, Práce USŠ, zv. 13, Bratislava 1933, 167—195; Kraskovská L., *Kultúra laténska*. Slovenské dejiny I, Slovensko v pravěku. Vlastived. knižnica SAVU, zv. 3, 104—119, s mapkou a zoznamom náležísk; Filip J., *Keltská spoločnosť v době laténské*. Archeologické rozhledy (AR) V, 1953, 205 n. s mapkou novoobjavených alebo prekopávaných keltských pohrebísk z doby laténskej na južnom Slovensku na str. 232.

⁹ Zo slovenských Keltov sú historicky doložení Kotíni v Tuskulskom nápise, u Tacita, *Germ.*, 43, v Ptolemaiovej *Geografii* II, 11, 10 a u Cassia Dionia LXXI, 11, 1—12, 3 a *Baimovia* = *Boiovia* u Ptolemaia II, 11, 11; porov. nižšie pozn. 39—42.

susedov naddunajských Suebov,¹⁰ ktorých sídla siahali podľa Plinia na juhu až k Dunaju a na východe až k rieke Morave, ktorá tvorila vtedy podľa tohože autora *confinium Germanorum* v juhovýchodnej časti Germánie.¹¹ Z Pliniovej zprávy, významnej i preto, že overuje Strabonove informácie o dáckom osídlení južného Slovenska, čerpáme však súčasne poučenie, že Dákov z juhoslovenskej nížiny vypudili *sarmatskí Jazygovia* a sami sa v nej usadili, na západe až ku Karnuntu a k zimným táborm panónskym a k tamojšej hranici Germánov čiže až k dolnému toku rieky Moravy. Proti doterajším výkladom, že sarmatskí Jazygovia, ktorí prenikli do juhoslovenskej nížiny zo stepných oblastí medzi Dunajom a Tisou (z Alföldu) bezpochyby cez dolný Ipel' a Hron, vypudili Dákov do sedmohradských hôr.¹² obhajujeme výklad, že sarmatskí Jazygovia vypudili Dákov na sever do moravsko-slovenskej časti Hercynského lesa,¹³ lebo iba tu sa mohli za danej situácie zachrániť pred sarmatskou inváziou, prichádzajúcou od východu. Naostatok vyplýva tento výklad zo samotnej Pliniovej zprávy. Do horského masívu dnešného Sedmohradska (k dolnej a strednej Tise) vyhnali vtedy Jazygovia iba Dákov, usadených vo Veľkej nížine uhorskej.

¹⁰ Strabon VII, 3,1: Τὸ δὲ νότιον μέρος τῆς Γερμανίας τὸ πέραν τοῦ Ἰαβίου τὸ μὲν συνεχὲς ἀκρὴν ὑπὸ τῶν Σοθήων κατέχευται· εἰτ' εὐθὺς ἢ τῶν Γετῶν οὐνάπτει γῆ, κατ' ἀρχὰς μὲν στενή, παρατεταμένη τῷ Ἰστροῦ κατὰ τὸ νότιον μέρος, κατὰ δὲ τοῦναντίον τῆς παραρρείας τοῦ Ἐρκυνίου ὄρουμοῦ, μέρος τι τῶν ὄρων καὶ αὐτὴ κατέχουσα, εἰτα πλατύνεται πρὸς τὰς ἀρκτους μέλαι Τυρρετῶν (ed. A. Meinecke.)

Južnú časť zalabskej Germánie, pokiaľ prilieha (k Labe), obývajú teraz Suebovia. Na ňu priamo nadväzuje krajina Getov = Dákov, zo začiatku tesná (úzka), lemovaná (sprevádzaná) v južnej časti Istrom (Dunajom) a na opačnej (severnej) výbežkami Hercynského lesa, sama tiež zaberajúc časť hôr a potom sa rozširuje smerom na sever do roviny, siahajúcej až k Tyregetom. — K lokalizácii severných (slovenských) Dákov porov. aj Strabon VII, 3, 12—13.

¹¹ Plinius, *Naturalis historia* IV, 25, § 80: Superiora autem inter Danuvium et Hercynum saltum usque ad Pannonica hiberna Carnunti Germanorumque ibi confinium, campos et plana Jazyges Sarmatae, montes vero et saltus polsi ab iis (Detlefsen: his = Jazygibus) Daci ad Pathissum amnem a Maro sive Duria est a Suebis regnoque Vanniano dirimens eos (= Dacos), aversa Basternae tenent alique inde Germani (ed. C. Mayhoff).

Volný preklad: Avšak vo vyššie (t. j. severnejšie) vysunutých končinách medzi Dunajom a Hercynským lesom (na rozdiel od nižšie položených oblastí — litorii adposita, „inferiora“ — pri Čiernom mori), tu až k zimným táborm panónskym a ku Karnuntu a k tamojšej hranici proti Germánom obývajú úrodné polia a roviny sarmatskí Jazygovia (vo Veľkej nížine uhorskej a v nížine juhoslovenskej), hory však a lesy (uzavreté v dumajsko-karpatskej kotline karpatským oblúkom a niekami Moravou a Dunajom) obývajú Dákovia, ktorých tam vyhnali (z Veľkej nížiny uhorskej a z nížiny juhoslovenskej) sarmatskí Jazygovia; tieto hory a lesy obývajú Dákovia od stredného toku rieky Moravy, alebo ak je to už Dúria (bezpochyby Váh), potom od stredného toku tejto rieky (Dúrie) smerom na východ. Rieka Morava, alebo ak je to už Dúria, oddeľuje ich (t. j. Dákov) svojím stredným tokom od Suebov a kráľovstva Vanniovho. Končiny na onej (severnej) strane spomenutých hôr a lesov obývajú Bastarni (nad severovýchodným úsekom karpatského oblúka) a ešte iní Germáni (v nadkarpatskej časti východnej Germánie, na severe až k oceánu = Baltickému moru) a na východe až k rieke Vисле). — Pre sarmatské osídlenie južného Slovenska v období pádu Vanniovho kráľovstva (okolo r. 50. n. l.) môže byť smerodajná aj zpráva Tacitových *Annálov* o vojenskej pomoci, ktorú vtedy poskytli Sarmati Vanniovi, a pravda, i fakt, že Kvádi ešte ani v dobe Ptolemaiovej neobývali juhoslovenskú nížinu.

¹² Tak interpretuje Dobíáš, *Několik problémů...* ČCH XLIV, 1938, III. Regnum Vannianum, 245. Jeho výklad však nemožno akceptovať.

¹³ Ondrouch V., *Království Vanniovo* (Das Regnum Vannianum). Kritický rozbor historic. zpráv. Bratislava VIII, 1934, 299 n.

Podľa datovania B. Nieseho, ktoré možno akceptovať, došlo ku katastrofálnej porážke, ktorú pripravil *panónskym Boiom* a s nimi spojeným *Tauriskom* dácky výbojca Boirebistas niekedy okolo r. 63—60 pr. n. l.¹⁴ Je viac ako pravdepodobné, že Boirebistovi Dákovia obsadili už vtedy aj južné Slovensko a že na jeho území ostali potom až asi do sklonku druhého desaťročia n. l., kedy ich stadiaľ vypudili Jazygovia do moravsko-slovenskej časti Hercynského lesa, ležiacej v smere približne horizontálnom medzi stredným tokom rieky Moravy a horami stredného Slovenska. Lež aj stadiaľ vytískala Dákov vzápätí Vanniova expanzia smerom na východ (*ad Pathissum amnem*), t. j. podľa nášho výkladu: tak isto k Tise, na východnom Slovensku, t. j. v povodí dnešných riek Torisy, Tople, Ondavy a pod., kde sú neskoršie doložení pri juhovýchodnej hranici slobodnej Germánie Tacitom.¹⁵

V juhoslovenskej nížine ostali sarmatskí Jazygovia podľa našich predpokladov pravdepodobne až do doby Domiciánovej (81—96).¹⁶

Podľa načrtnutej koncepcie bolo by možno odhadnúť dobu pobytu Dákov na južnom Slovensku približne na 80 rokov (od r. 63—60 pr. n. l. až ku koncu druhého desaťročia n. l.) a dobu pobytu sarmatských Jazygov približne na 70 rokov (od konca druhého desaťročia až do r. 96 n. l.), pobyt obidvoch invázií približne na 150 rokov. *Je však nápadné, že dácke a sarmatské osídlenie, doložené na južnom Slovensku historickými zprávami, neza nechalo tu podľa doterajšieho výskumu nijaké archeologické stopy, ani sídliskové ani hrobové.* Tu sa musíme teda opýtať, či zprávy citovaných autorov, ktoré nás informujú o dáckom a sarmatskom osídlení južného Slovenska v naznačenom období, máme považovať za hodnoverné i v tom prípade, keď ich nemožno overiť archeologicky, t. j. dáckymi a sarmatskými pamiatkami, hrobovými a sídliskovými? Treba sa aj opýtať, ktože obýval južné Slovensko pred príchodom Dákov a po odchode sarmatských Jazygov?

O tom, že v I. stor. pr. n. l. obývali južné Slovensko Kelti, presviedčajú nás, ako sme už spomenuli, archeologické pramene. Keltské osídlenie je tu

¹⁴ Porov. Niese B., *Grundriss d. röm. Gesch.*, IV. Aufl., Handb. d. Klass. Altertumswissensch., III. Bd., 5. Abt. München 1910, 232, *Zeitschr. f. deutsches Altertum*, 42, Bd., 1898, 158; Horák B., *Gallové*, 9.

¹⁵ Tacitus, *Germ.*, c. 1; *Germania omnis... a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur*. K výkladu Ondrouch V., *O Tacitovu Ptolemaiovu východnú hranicu Veľké Germanie* (Sur la frontière orientale de la Grande Germanie selon Tacite et Ptolemeé), časop. *Bratislava* VIII, 1934, 29; tenže. *Podkarpatská Rus v rané dobe dejinné*. Časop. Spoločnosti priateľ starožitnosti českoslov. v Praze XVII, 1936, 79 n.

¹⁶ Do doby Domiciánovej kladieme *hypoteticky* odchod sarmatských Jazygov z južného Slovenska preto, lebo vtedy sa ešte stretáme s nimi — podľa Diónovej zprávy — na tomto území ako so spojencami naddunajských Germánov v zápase s Domiciánom (Cassius Dio LXVII, 5, 2), a pravda, aj preto, že podľa Ptolemaiovej zprávy (II, 11, 11), ktorú citujeme v pozn. 19, ešte ani v polovici II. stor. n. l. neobývali Kvádi južné Slovensko. Podľa tej istej zprávy obýval vtedy južné Slovensko „veľký kmeň Baimov“, ktorý svoju samostatnosť, stratenú inváziou dáckou a potom sarmatskou, získal podľa našej mienky až po odchode sarmatských Jazygov do nížiny medzi Dunajom a Tisou, niekedy na konci Domiciánovej vlády. Ak sa teda v juhoslovenskej nížine stretáme so sarmatskými Jazygmí ešte v Domiciánovej dobe, môžeme azda predpokladať, že ešte vtedy obývali Jazygovia južné Slovensko ako vládcovia nad porobeným „veľkým kmeňom Baimov“. (Podrobnejší výklad uvádzame nižšie.)

pre ten čas dosvedčené najmä stredolaténskymi a neskorolaténskymi pamiatkami.¹⁷ Pre obdobie po odchode Sarmatov z južného Slovenska je to potom iba Ptolemaios,¹⁸ smerodajný pre polovicu II. stor. n. l., ktorý uvádza na tomto území „*veľký kmeň Baimov*“ a pod ním ešte pri samom Dunaji dve menšie skupiny staršieho osídlenia pod menom *Rakatov* a *Rakatrijov*, ktoré možno azda považovať za keltizované zvyšky staršieho osídlenia.¹⁹

Kto sú však Baimovia? Doterajšie bádanie spájalo ich meno s geografickým názvom Boiohaema a sám kmeň kladlo alebo do západného Slovenska vo význame Markomanov (G. Zeuss) alebo na Moravské pole v naddunajskej časti Dolného Rakúska, interpretujúc ho súčasne v geografickom význame za Boiohaemum s osídlením markomanským (E. Šimek) alebo konečne do stredných Čiech, tak isto vo význame Markomanov ako obyvateľov Marbodovho Boiohaema (J. Dobiáš).

No uvedené výklady nemôžu byť správne už z toho dôvodu, že Marbodovo Boiohaemum ležalo na západ od rieky Moravy a že „*veľký kmeň Baimov*“ a spolu s ním aj drobné kmene *Rakatov* a *Rakatrijov* patria podľa Ptolemaiových údajov *bezpečne do južného Slovenska*, a to na východ od lesa Luny (= Malých Karpát) a na juh od Kvádov.

V jednej veci je však vo výkladoch staršieho bádania úplná zhoda, že sa totiž *meno Baimov* práve tak ako meno českých Baimochaimov spájalo s označením Boiohaema, t. j. domoviny Boiov, ktorej bojské osídlenie vystriedalo markomanské, a že *sa považovalo za germanizovaný názov kmeňa Boiov*. Uvedený výklad mena Baimov, stotožňujúci ho s názvom Boiov, je bezpochyby správny. Za to však nesprávny je výklad, že toto meno treba interpretovať vo význame Marbodovho Boiohaema, osídleného Markomanmi, resp. vo význame Markomanov, a to z toho dôvodu, ktorý sme vyššie spomenuli, že totiž meno Baimov nemá s Marbodovým Boiohaemom nič spoločného, keďže Ptolemaios kladie kmeň označený týmto menom (Baimov) *nepochybne do južného Slovenska*, kde Marbodovo Boiohaemum neležalo.

Je teda viac ako pravdepodobné, ak nie priamo isté, že Ptolemaiov „*veľký kmeň Baimov*“ nám predstavuje veľký kmeň Boiov, ktorý obýval ešte v polovici II. stor. n. l. južné Slovensko, majúť tu vtedy za severných

¹⁷ Príslušnú archeologickú literatúru sme citovali v pozn. 8.

¹⁸ Na rozdiel od staršieho bádania, ktoré považovalo Ptolemaiovu Germániu za kompiláciu, čerpanú z rôznych vrstiev pramenných, považujeme ju za prameň smerodajný pre dobu, v ktorej bola napísaná, t. j. pre polovicu II. stor. n. l. a súčasne za prameň, nie menej hodnoverný ako iné súveké pramene.

¹⁹ Ptolemaios II. 11, 11; ὅτι δὲ τὸν Ὀρκύνιον δρυμὸν Κονάδοι, ἃς οὖν τὰ σιδηρωξεῖα καὶ ἡ Λούνα ἴλη, ἃς ἦν μέγα ἔθνος οἱ Βαίμοι μέχρι τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ συνεχεῖς αὐτοῖς παρὰ τὸν ποταμὸν οἱ τε Ῥακατρίαὶ καὶ οἱ πρὸς τοῖς Κάμποις Ῥακάται.

(Pod Orkynským lesom (bývajú) Kvádi, pod ktorými (sú) bane na železo a les Luna, pod ktorým (je) *veľký kmeň Baimov* až k rieke Danubiu, a v ich susedstve pri rieke (Danubius) *Rakatrijovia* a *Rakati* vedľa *Kampov* (= *Adrabaikampov* v naddunajskej časti Dolného Rakúska.)

susedov Kvádov a za južných susedov drobné pridunajské kmene Rakatov a Rakatrijov.²⁰

Iná je, pravda, otázka, či toto *veľké bojské osídlenie*, doložené historicky, možno overiť aj archeologicky?

Domnievame sa, že áno. Už starší archeologický výskum sa mohol vykzázať prekvapujúcim bohatstvom laténskych, najmä stredolaténskych a neskorolaténskych pamiatok, objavených na južnom Slovensku (sídlišká, hroby). Najnovší výskum, podnikaný Archeologickým ústavom Slovenskej akadémie vied v Nitre, na južnom Slovensku objavuje ďalšie doklady keltského osídlenia tejto najúrodnejšej slovenskej oblasti v pozoruhodnom počte pohrebísk z doby laténskej: Veľký Grob, Trnovec n. V., Horný Jatov, Komjatice, Šurany, Žitavec, Veľká Maňa, Trávnica, Žemliare, Šárovce, Holiare, Hurbanovo.²¹ Do počtu keltských hrobov s vysokohodnotnými prílohami pôvodu italského a provinciálneho z I. a II. stor. n. l., objavených nedávno na juhozápadnom Slovensku, počítame aj bohaté hroby z Vysokiej pri Morave, zo Zohoru a z Bor. Sv. Petra, ktoré datujeme do II. stor. n. l., nevylučujúc súčasne možnosť, že aj ony patria príslušníkom kmeňa Boiov. Možno teda povedať, že Ptolemaiovi Baimovia-Boiovia sú doložení na južnom Slovensku aj archeologicky a že teda jeho informáciu o ich umiestení na tomto území možno považovať za hodnovernú i z hľadiska archeologického.

Ale tu narážame opäť na ďalšiu problematiku, ocitajúc sa zoči-voči nastolenej otázke, prečo chýbajú na južnom Slovensku pamiatky po Dákoch a Sarmatoch, doložených citovaným antickým zpravodajcom a ako teda archeologicky odôvodniť časovú medzeru, približne 150-ročnú, medzi príchodom Dákov do južného Slovenska a odchodom Sarmatov stadiaľ?

To sú otázky, ktoré nevedelo zodpovedať doterajšie bádanie a začalo dokonca pochybovať o hodnovernosti citovaných historických správ. Ale i v tomto prípade možno nájsť podľa našej mienky vysvetlenie, ktoré môže byť azda prijateľné aj z hľadiska archeologického. Domnievame sa totiž, že dácke a neskoršie sarmatské osídlenie nebolo na južnom Slovensku súvislé, že v ňom ani neboli zastúpené všetky spoločenské zložky uvedených etnických kolektívov, ktoré sem výbojne prenikli, ale naopak, že Dákovia a potom Sarmati, ktorí tu vystriedali Dákov, *boli iba pomerne málopočetnou vrstvou bojovníkov*, ktorá si podmanila prudkým nárazom početné, odporu menej schopné usadlé obyvateľstvo bojské a vládla nad ním ako *vrchná vojenská vrstva*, ostro odlišená od bojskej pospolitosti, žijúc tu akiste len z hospodárskej podstaty porobeného, pritom však kultúrne vyspelejšieho kmeňa bojského, *ktorého laténsku kultúru si aj osvojila*.

Preniknutie pomerne nepočetných invázií Dákov a Sarmatov, v podstate vojenských a dobyvateľských, ktoré sa pri svojom nomádskom charaktere rozliali po južnom Slovensku bez toho, žeby ho súvisle osídlili, ne-

²⁰ So starším výkladom, podľa ktorého vraj Vannius postupoval od dolného toku rieky Moravy na južné Slovensko, ktoré obsadil so svojimi Kvádmi na úkor sarmatských Jazygov, vytlačaných na východ, nemožno súhlasiť nie len preto, že odporuje zpravodajstvu Plinia (Nat. hist. IV, 25, 80), ale aj preto, že Kvádi ešte ani v Ptolemaiovej dobe neobývali juhoslovenskú nížinu. Pravda, za nesprávny považujeme i výklad tej istej Pliniovej zprávy, podľa ktorého vraj sarmatskí Jazygovia vypudili juhoslovenských Dákov do sedmohradských hôr, lebo ani tento výklad nemá oporu v citovanej Pliniovej zpráve a nezodpovedá ani situačným danostiam, vyplývajúcim zo smeru sarmatskej invázie (porov. vyššie, 12—13).

²¹ Príslušnú literatúru uvádzame v pozn. 8.

znamenal totiž, ako sa zdá, pre južné Slovensko *nijaký kultúrny prínos*, a preto podľa našej mienky ani nemožno očakávať, že by sa pobyt Dákov a Sarmatov odzrkadľoval v tamojších archeologických pamiatkach. Boli to podľa našej mienky bojovné skupiny, ktoré prichádzali na južné Slovensko v podstate bez kultúrneho prínosu, a preto boli odkázané na vyspelú kultúru porobených Boiov. Veď naostatok vieme, že napr. v samej Dácii (na pôde dnešného Rumunsku) podľahla domáca dácka kultúra kultúre laténskej,²² ktorá ovplyvňovala aj hmotnú kultúru sarmatskú (najmä jej keramikú) v nížinatých stepiach Alföldu, a je vo svojom doznievaní zastúpená aj v slovenských hroboch z doby sťahovania národov.

A tak sa teda stalo, že *Ptolemaios, prvý svedok, ktorý nás informuje o osídlení južného Slovenska v čase, ktorý nasledoval po odchode Sarmatov z uvedenej sídelnej oblasti*, mohol tu zaznamenať už len „veľký kmeň“ Baimov“ (Boiov), ktorý sa odchodom Sarmatov na čas osamostatnil a zo svojej prechodnej samostatnosti sa tešil ešte v dobe, kedy Ptolemaios dokončil svoju *Geografiu*, t. j. okolo polovice II. stor. n. l.²³

Zdá sa teda, že *kontinuita bojského osídlenia nebola na južnom Slovensku prerušená ani za dáckej ani za sarmatskej invázie a že tu môžeme počítať so súvislým osídlením keltským (bojským) prinajmenšom do polovice II. stor. n. l., skôr však až do konca tohto storočia*. Spolu je však pravdepodobné, že dácka a sarmatská okupácia, ktorá pripravila juhoslovenských Boiov o ich politickú a hospodársku samostatnosť, naštrbila iba ich kultúrny vývin, ktorý sa pravdepodobne oneskoril, súc odkázaný sám na seba a hatený okupáciou. Preto možno azda aj predpokladať, že laténska kultúra juhoslovenských Boiov bude mať *retardačný charakter* a že napriek tomu, že s bojským osídlením a jeho laténskou kultúrou môžeme rátať približne až do konca II. stor. a v doznievaní (po vojnách markomanských) ešte do začiatku III. stor. n. l., bude mať posledná fáza laténskej kultúry južného Slovenska v hlavných črtách skôr charakter prechodný, stredomladolatensky ako vyslovene neskorolatensky.

Na retardačný vývin laténskej kultúry na južnom Slovensku účinkovali pravdepodobne aj tvrdé osudy susedných *panónskych a českých Boiov*, ktoré prispeli k hospodárskej a kultúrnej izolácii juhoslovenských Boiov, a preto ani neboli prajné napredovaniu ich laténskej kultúry. Po porážke, ktorú pripravil panónskym Boiom dácky výbojca Boirebistas, a po Marobodovom zabratí západného Boiohaema ostali totiž slovenskí Boiovia vo svojom vývine odlúčení tak od Boiov panónskych, ako aj od českých, vytvárajúc tu pod panstvom dáckym a potom sarmatským akúsi do seba uzavretú enklávu, ktorá, nemajúc vonkajšie podnety, sa vo svojom kultúrnom vývine pravdepodobne oneskorila. Do jej ďalšieho svojského vývoja zasiahli potom ešte po dobytí Panónie *Rimanovia*. Súčasne sa však začali tismúť od severu do juhoslovenskej nížiny na územie Boiov *germánski Kvádi*, ktorí ako sa vidí, už na začiatku markomanských vojen prenikli do centra juhoslovenskej nížiny a až do samej blízkosti Dunaja, a tak obmedzili, najmä

²² Porov. Nestor Jon, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*. Sonderabdruck aus dem 22. Bericht d. Römisch — Germanischen Kommission, 1933, 157 n.

²³ K datovaniu Ptolemaiovej *Geografie* porov. Šimek E., *Datování Ptolemaiovy Hyfégése*. Historica Slovaca V, Eisnerov sborník, Bratislava 1948, 111 n.; tenže najnovšie, *Veľká Germanie Klaudia Ptolemaia*, 20 n.

po úspechoch získaných v markomanských vojnách, i po samých vojnách markomanských, expanzívne tendencie impéria nakoniec iba na úzky územný pás pri ľavom brehu Dunaja.

Ak sa teda doteraz na južnom Slovensku nevyskytli sídliskové a hrobové pamiatky po Dákoch²⁴ a Sarmatoch,²⁵ stalo sa tak pravdepodobne preto, že príslušníci vládnúcej a pomerne riedkej vrstvy dáckej a potom sarmatskej si osvojili kultúru podmanených Boiov a boli potom aj pochovaní podľa keltského (bojského) pohrebného ritu (s latenským inventárom). Preto je dnes ťažko rozoznať keltské (bojské) hroby od dáckych a sarmatských. Príslušníkom vládnúcej vojenskej dáckej a sarmatskej vrstvy bolo by azda možno podľa toho pripísať *predovšetkým bohaté hroby laténske* z doby ich pobytu na južnom Slovensku (približne od r. 63 pr. n. l. až asi do sklonku I. stor. n. l.), a bude treba uvažovať aj o tom, komu vlastne pripísať bohaté a naozaj exkluzívne komorové hroby laténske s obvodovým príkopom (v Trnenci n. V., v H. Jatove a v Holiaroch), či Boiom alebo vládcom dáckym, resp. sarmatským?

Môžeme teda predpokladať alebo za isté považovať, že pod prikrovom najprv dáckym, potom sarmatským juhoslovenskí Kelti sa udržali (Boiovia) vo svojej etnickej a kultúrnej svojbytnosti i pri prechodnej strate svojej politickej a hospodárskej samostatnosti až do začiatku markomanských vojen bez toho, žeby dácka a sarmatská okupácia účinkovala na ich etnický zánik. Účinkovala však akiste retardačne na ich hospodársky a kultúrny vývin. Na ich etnickom zániku sa zúčastnili až suebskí *Kvádi*, ktorí prenikali na konci druhého desaťročia n. l. s Vanniovým výbojom do moravsko-slovenskej časti Hercynského lesa od *stredného* toku rieky Moravy na úkor jednak *tamojšieho osídlenia keltského*, ktoré tu máme doložené archeologicky, jednak na úkor Dákov, ktorí sem prenikli približne v tomže čase pod tlakom juhoslovenskej sarmatskej invázie a boli vzápätí zatískaní Vanniom na východ, kde sú aj neskoršie doložené Tacitom.²⁶

²⁴ Na pôvodnú dácku kultúru na Slovensku by mohli azda upomínať objemné sudovité nádoby s hladným povrchom (tzv. pithy), ktoré sa vyskytujú v neskorolánskych nálezoch na Slovensku a v Karpatskej Ukrajine a boli azda robené pod vplyvom neskorej dáckej keramiky (porov. Šimek E., *Děvín*, Pam. archeol., XXXII, 1920—1921, 32, Eisner J., *Slovensko v pravěku*, 182, 223, a tenže v časop. Bratislava VIII, 1934, 409). Na dácky pobyt na Slovensku (a v Karpatskej Ukrajine) upomínajú azda aj barbarské mince, napr. *zhrubnutý typ filipovských mincí*, ktorý podľa náleziska v Pezinku pomenoval J. Eisner na „pezinský“. J. Eisner sa domnieva, že vzorom týchto mincí boli degenerované mince zo Sibírska. Jedna z nich sa našla v Rábe v Maďarsku, jedna aj v Bratislave (Eisner J., l. c., 190). Na dácky pobyt na Slovensku (a v Karpatskej Ukrajine) by mohli azda upomínať aj barbarské mince *zemlinského typu* či hornopotiského (tzv. „koistobocké“), objavené v hornom Potisí, ale napr. aj v Hodoníne na Morave (Eisner J., 189) a azda aj imitácie *thaských mincí* (z II. — I. stor. pr. n. l.), objavené spolu s republikánskymi denármi v Gute pri Sevuši, ale aj na juhozápadnom Slovensku v Réce, Stupave, Sereďi, Bratislave a najnovšie v Bratislave-Dvorník. K výkladu Ondrouch V., *Podkarpatská Rus v rané době dějinné*, Čas. společ. přátel starožitností čs. v Praze, XLIV, 1936, 84 n.

²⁵ Zo slovenských hrobových nálezov, ktoré možno pripísať *najskôr* sarmatským Jazygom, poznáme dnes iba neskoršie pohrebisko z Kapušian na *východnom* Slovensku, pravdepodobne z III. stor. n. l., z ktorého pochádzajú na kruhu zhotovené vázičky, upomínajúce na starú latenskú techniku a nádherný sklenený pohár s reliéfnou výzdobou (porov. Kríčka V., *Výtvarný prejav slovenského praveku*. Knížnica výtvar. umenia, zv. I., Turč. Sv. Martin 1942, 33 a 37).

²⁶ Porov. pozn. 15.

Je teda viac ako pravdepodobné, že *Vannius si vtedy podmanil tamojšie keltské obyvateľstvo* a uviedol do nových sídel, doteraz keltských, svojich kvádskych súkmenovcov, s ktorými postupom času splyvalo domorodé keltské osídlenie, podliehajúce germanizácii. Podľa Tacitovej zprávy, informujúcej o konečných osudoch Vanniovho kráľovstva (niekedy okolo polovice I. stor. n. l.),²⁷ možno potom súčasne *predpokladať*, že *hrady*, ktoré vtedy obsadil Vannius a z ktorých sa vtedy bránil proti svojim početným nepriateľom, boli *opevnené keltské hradiská* (oppida), ktoré ako také, t. j. keltské, zanikli s úspechom jeho expanzie a potom slúžili jeho obranným cieľom. Ich zánik by podľa toho bolo možno datovať približne tak ako zánik keltských hradísk českých — niekedy do dvadsiatyoch-tridsiatych rokov n. l. (porov. nižšie). No jednako problematike týkajúcej sa keltských opevnených hradísk (oppida) na území dnešného Slovenska, ktorú tu načrtáme predbežne len hypoteticky, bude treba venovať pozornosť predovšetkým z hľadiska archeologického, pretože pri nedostatku historických zprávy ju spoľahlivejšie môže riešiť iba archeologický výskum. Predpokladáme však, že tieto hradiská jestvovali na území dnešného Slovenska práve tak ako v iných krajinách súvislého keltského osídlenia (v Čechách, na Morave, v Noriku, v historickej — Caesarovej — Galii).

V moravsko-slovenskej časti Hercynského lesa sa Kvádi držali pravdepodobne až do konca I. stor. n. l., približne do odchodu sarmatských Jazygov z juhoslovenskej nížiny, ale už vtedy sa tisli, ako sa zdá, do juhoslovenskej nížiny na úkor tamojšieho bojského osídlenia, pozbaveného sarmatského jarma (spomenutý „veľký kmeň Baimov“ spolu so svojimi južnejšími susedmi Rakatmi a Rakatrijmi). Ptolemaios kladie Baimov „pod“ (*ὑπό*) les Lunu, t. j. v tomto prípade na východ od lesa Luny (= Malých Karpát) a teda súčasne na juh od severnejších Kvádov,²⁸ ním lokalizovaných pod jeho Orkynským lesom,²⁹ ktorý je v Ptolemaiovej predstave proti minulosti značne redukovaný. Jeho ťažisko bolo v zalesnených vrchovinách západného Slovenska, ležiacich na východ od stredného toku rieky Moravy, ktorý tvoril súčasne hydrografické rozhranie medzi Ptolemaiovými Sudetami a medzi

²⁷ Tacitus, *Ann.* XII. 29—30.

²⁸ V tomto prípade vyznačuje Ptolemaiova predložka *ὑπό* (=pod) výnimočne smer *východný* čže lokalizáciu „*pod horami, pod lesom*“ a nie smer *južný*, a to preto, že les Luna (= Malé Karpaty), smerodajný v danom prípade pre lokalizáciu „*veľkého kmeňa Baimov*“, siahal na juhu dnešnou devínskou výšinou až ku korytu Dunaja a že teda „*pod*“ jeho južným koncom nebolo vôbec miesta pre osídlenie, dokonca nie pre osídlenie takého veľkého kmeňa, ako boli Baimovia. Ptolemaiových Baimov treba preto položiť na východ od lesa Luny, t. j. do juhoslovenskej nížiny medzi severnejších Kvádov a južnejších (pridunajských) Rakatov a Rakatrijov. Doterajšie výklady, ktoré spájali Baimov s lokalizáciou Boohaema a lokalizovali ich do stredných Čiech, alebo spolu s Rakatmi a Rakatrijmi do naddunajskej časti Dolného Rakúska, nemôžeme akceptovať, lebo sú v rozpore s Ptolemaiovými údajmi. Analógiu pre výklad Ptolemaiovej predl. *ὑπό* (=pod) v smere *východnom* („*pod horami, pod lesom*“) máme aj v zpráve toho istého autora o lokalizácii Markomanov „*pod*“ lesom Gabrétou (Ptolemaios, II. 11, 11).

²⁹ Ptolemaiovu zprávu o lokalizácii Baimov a Kvádov citujeme v pozn. 19.

Orkynským lesom. So staršími výkladmi Ptolemaiovho Orkynského lesa nemožno súhlasiť, lebo nezodpovedajú meritu Ptolemaiových údajov.³⁰

Do vlastnej juhoslovenskej nížiny prenikli Kvádi od severu (z oblasti pod Orkynským lesom) bezpochyby až na začiatku markomanských vojen a urobili koniec prechodnej samostatnosti tamojších Boiov, z ktorej sa Boiovia tešili po odchode sarmatských Jazygov, a súčasne ich germanizovali.

Ďalšou etnickou skupinou, ktorá sa zúčastnila na zániku slovenských Keltov, boli Tacitovi suebskí Búrovia,³¹ totožní s Ptolemaiovými *Αούροι οί Βύροισι*.

Ptolemaios ich lokazuje pod vých. časť svojho Askiburgijského pohoria, t. j. približne do povodia Kysuce a horného Váhu.³² Po markomanských vojnách miznú o nich literárne zprávy, ale ešte v III. stor. n. l. ich zaznamenáva mapa Peutingerova, nie však už na severnom Slovensku, ale ďakde na juh od stredného Dunaja (v Panónii?), medzi Kvádmi a Sarmatmi. G. Zeuss sa však nazdáva, že jadro Búrov ostávalo i naďalej na severnom Slovensku, kde sa vraj dožilo príchodu Slovanov, ak medzitým nesplynulo s Vandalmi.³³ Možno však predpokladať, že tá časť Búrov, ktorá neopustila svoje severoslovenské sídla, prenikala časom do južnejších oblastí Slovenska (do moravsko-slovenskej časti Hercynského lesa), z ktorých sa odsunulo predpokladane jadro Kvádov do juhoslovenskej nížiny, a že niektoré skupiny azda postupom času splyvali s južnejšími Kvádmi. Istotu však predbežne nemáme. Pri nedostatku historických zpráw je riešenie tejto otázky závislé od archeologického výskumu.

Búrom sa pripisuje tzv. „púchovská“ kultúra (v I.—II. stor. n. l.), ktorú rozoznal a tak pomenoval E. Beninger.³⁴ Je to kultúra zmiešaná, dnes ešte nie dost' vyjasnená, ktorá prezráda prvky kultúry lužickej a laténskej a zaiste aj halštatskej, čo zodpovedá v podstate dejinnému vývinu jej nositeľov. Suebských Búrov považujeme za germanizovaný lužický kmeň, ktorý podľa našich predpokladov pôvodne obýval nadkarpatskú časť Ptolemaiovho Askiburgijského pohoria medzi hornou Odrou a hornou Vislou, spolu s Pto-

³⁰ Doterajšie výklady Ptolemaiových zemepisných a národopisných údajov, pokiaľ sa vzťahujú na územie dnešného Československa a na naddunajskú časť dnešného Rakúska, sú veľmi pestré. majú však to spoločné, že okrem zriedkavých výnimiek nezodpovedajú Ptolemaiovým údajom. Preto s nimi nesúhlasíme a nastoľujeme výklady nové, od starších podstatne odlišné. V rámci tejto štúdie sa však z pochopiteľných dôvodov nemôžeme zaoberať ich podrobným rozborom, preto sa obmedzujeme len na konečné výsledky svojich doterajších štúdií o zemepise (horopise) a národopise príslušnej časti Ptolemaiovej Germánie s tým, že podrobný výklad Ptolemaiových zemepisných a národopisných údajov podáme v rámci inej štúdie, ktorú sme pripravili do tlače. Tamže bude aj podrobný výklad o význame Ptolemaiovej predložky *ύπό*. Zo starších výkladov Ptolemaiových horopisných dát akceptujeme iba výklad, ktorý identifikuje les Lunu s dnešnými Malými Karpatmi, a výklady, ktoré kládli hory Sarmatské do hôr stredného Slovenska.

³¹ Tacitus, *Germ.* 43: *Marsigni et Buri sermone conuque Suebos referunt.*

³² Ptolemaios II, 11, 10. — Na rozdiel od staršieho bádania stotožňujeme Ptolemaiove pohorie Askiburgijské s východnou časťou dnešných Sudet (s dnešnými Jeseníkmi) a s karpatskou časťou dnešných Beskyd (západných), na východe až asi po Poprad — Dunajec. Búrovia bývali podľa Ptolemaia pod východnou (karpatskou) časťou pohoria Askiburgijského.

³³ Zeuss K., *Die Deutschen u. ihre Nachbarstämme*. Manuldruck nach der Erstausgabe von 1837, Heidelberg 1925, 495.

³⁴ Porov. Beninger E., *Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei*, Reichenberg u. Leipzig 1937, 59 n.

lemaiiovými Lúgmi Omanskými (*Λούγοι οἱ Βούνοι*) a s Lúgmi Dúnskymi (*Λούγοι οἱ Ὀυάνοι*)³⁵ a prenikol azda niekedy v prvej polovici I. stor. n. l. (za vlády Vanniovej?) do severného Slovenska, ktoré obsadil *na úkor tamjšieho keltského osídlenia*, ktoré prevrstvil, zmocnil sa pravdepodobne jeho opevnených miest (oppida) a azda aj starších, halštatských a spolu so zánikom jeho opevnených hradísk dovŕšil aj jeho etnický zánik. Aj v tomto prípade by bolo možno datovať hypotetický zánik opevnených keltských hradísk, ktoré predpokladáme na severnom Slovensku, do prvých desaťročí n. l.

Ak zhrnieme, dochádzame k záveru, že zánik Keltov privodili v severnej časti západného Slovenska *suebskí Búrovia*, v strednej (hercynskej) časti Vanniovi Kvádi a na južnom Slovensku (po okupačnej dácko-sarmatskej epizóde, ktorá síce nenaštrbila, ale v skutočnosti predĺžila existenciu tamjších Keltov-Boiov) predovšetkým *Kvádi* a čiastočne aj *Rimania*.

V horách stredného Slovenska (v Ptolemaiiových Sarmatských horách) sa udržali *galskí Kotíni* (Tac. Cotini, Ptol. *ΚΟΓΝΟΙ* = *Κότ(ι)νοί*), akiste zatísnutí Vanniovou inváziou(?), až do konca markomanských vojen.³⁶ Po ich skončení miznú z historických prameňov práve tak ako juhoslovenskí Boiovia spolu s Rakatmi a Rakatrijmi. Vedúcim etnikom na území dnešného Slovenska stávajú sa potom suebskí Kvádi, ktorí spolu s Rimanmi rozhodujú o osudoch dnešného Slovenska až do konca doby rímskej nad stredným Dunajom.

II.

Hospodárske a sociálne postavenie Keltov provinciálnych (v podunajských a porýnskych provinciách) a naddunajských po stránke ich politickej samostatnosti. — Pokus o náčrt hospodárskeho a sociálneho postavenia galských Kotínov a Baimov (Boiov), resp. i Rakatov a Rakatrijov, posledných troch za dáckej a sarmatskej okupácie južného Slovenska. — Zánik keltských hradiskových miest (oppida) v severnom Naddunajsku. Podunajské a porýnske provincie ako priemyselné strediská, smerodajné pre rozvoj obchodno-kultúrnych stykov impéria s územím slobodnej Germánie, a pravda, i dnešného Slovenska.

Po načrtnutí národopisného obrazu Slovenska za doby rímskej, najmä v prvých dvoch storočiach n. l., musíme si položiť otázku, aké závery možno vyťažiť z opísaného osídlenia Slovenska a z okupačných premien, ktoré ho postihli, pre hodnotenie jeho obchodných a kultúrnych stykov s okolitými krajinami, najmä s územím impéria.

Predovšetkým nemožno pochybovať, že strata politickej samostatnosti, o ktorú pripravili slovenských Keltov Germáni (Búrovia a Kvádi), mala

³⁵ Ptolemaios II, 11, 8 a 10.

³⁶ V období markomanských vojen spomína Kotínov Cassius Dio v svojej relácii, podľa ktorej požiadal cisár (M. Aurelius) Kotínov o pomoc a vyslal k nim za tým účelom správcu latinskej kancelárie Tarrutenia Paterna, avšak Kotíni napriek daným sľubom pomoc neposlali, začo ich potom postihla krutá rímska pomsta (Cassius Dio LXXI, 11, 1—12, 3).

pre nich za následok aj stratu hospodárskej samostatnosti. Jej prvé účinky sa prejavili práve tak ako u Keltov českých a panónskych predovšetkým v *zániku metských opevnených hradísk* (oppida), ktorých funkčné poslanie nebolo len politické a vojenské, ale najmä hospodárske.³⁷ Pod vplyvom opísaných politických udalostí, prinášajúcich Keltom stratu ich samostatnosti, miznú tieto hradiská na území českých Boiov podľa archeologického výskumu niekedy v prvých troch desaťročiach n. l. a približne v tom čase zanikajú podľa našich predpokladov aj oppida slovenské a azda o niečo skôr aj oppida v podunajských provinciách (v Noriku a Panónii); tieto, pravda, v súvislosti s rímskou okupáciou, ktorá aj tu, práve tak ako germánska, resp. dáko-sarmatská okupácia v severnom Naddunajsku, mala pre tamojších Keltov za následok stratu či narušenie ich hospodárskej samostatnosti.

Nemožno však odtajiť, že pri strate politickej samostatnosti, ktorá postihla práve tak slovenských Keltov, ako aj Keltov v podunajských provinciách, bol predsa len *podstatný rozdiel* medzi politickým, hospodárskym, kultúrnym a bezpochyby aj sociálnym postavením Keltov slovenských na jednej strane a Keltov v podunajských provinciách na druhej strane. Tento rozdiel sa v týchto provinciách prejavil predovšetkým *jednak* vo výstavbe nových výrobných stredísk, v ktorých pracovali najmä zruční keltskí remeselníci, *jednak* v rozvinutom domácom a zahraničnom obchode, ktorý však na rozdiel od minulosti teraz riadilo a ovládalo impérium, slúžiac jeho hospodárskym a politickým záujmom.

Po pacifikácii, ktorá pokračovala pomerne rýchlo, impérium sa usilovalo postaviť podunajské provincie na pevnú a dobre prosperujúcu hospodársku základňu. A práve v tomto smere boli najmä v Noriku a Panónii výhodné podmienky a predpoklady domáceho keltského obyvateľstva, ktoré si vedelo aj v zmenených pomeroch, podrobujúc sa hospodárskym a romanizačným záujmom impéria, udržiavať, ak nie priamo rozvíjať (pravda, za účinnej podpory Ríma) ešte dlho živé tradície svojej osvedčenej remeselnej výroby a svoj rozvinutý zmysel hospodársko-obchodný.

Pravda, podstatne odlišné boli *hospodárske pomery v súčasnom severnom Naddunajsku*, kde vpád Marbodových Germánov znamenal vo svojich dôsledkoch na území dnešných českých krajín a vpád Búrov a Vanniových Kvádov na územie dnešného Slovenska prenikavý zásah do doterajšieho výrobného procesu a hospodársko-obchodných podujatí keltských, sústredených i na Slovensku, ako predpokladáme, *v opevnených mestských hradiskách* (oppida), znamenite doteraz prosperujúcich.

Rozdiel v hospodárskej politike, ktorú mocensky uplatňovali voči podmaneným negermánskym kmeňom v *severnom Naddunajsku Germáni* a v *podunajských provinciách* Rímania, bol veľmi podstatný. Kým totiž Germáni, ktorí boli kultúrne, čo treba prízvučovať, pod úrovňou keltskou, pozerali na tieto podmanené kmene len ako na porobených, bezprávných poplatníkov tribútu a zaväzovali si ich príp. ešte na iné ťažké povinnosti bez toho, žeby rešpektovali ich staré výrobné tradície (porovnaj nižšie príklad s Kotínmi) a žeby podporovali rozvoj ich výrobných schopností (pravda, okrem zriedkavých výnimiek nadaných keltských jedincov, s kto-

³⁷ Porov. Böhm J. a., *Naše nejstarší města*. Výhled do pravěku evropského lidstva, sv. 2, Praha 1946, 37 n.; porov. Píč J. L., *Starožitnosti* II, 2, 141.

rými sa stretávame neskoršie — až v III. stor. — a pravda, v iných dejiných okolnostiach, na tzv. germánskych kniežacích dvoroch na území slobodnej Germánie (porovnaj nižšie). Rímania im zaručovali pod podmienkou lojality značnú mieru hospodárskych slobôd a *po získaní civity* príslušné občianske práva, usilujúc sa pri svojich politických metódach, prostriedkoch a cieľoch zapojiť ich do svojich služieb a do politicko-hospodárskeho plánovania, ktoré sledovali v dobytých provinciách a konečne i v severnom Naddunajsku. Preto sa usilovali nielen udržiavať úroveň keltskej tvorivosti na doterajšom stupni, ale snažili sa ju ešte aj zvyšovať a jej rozvoj všestranne podporovať. Aj oni sa síce ponáhľali vyťažiť pre seba z keltských provinciálov čím väčšie hospodárske zisky a výhody, ale postupovali pritom, aspoň v priemyselných podunajských a napr. aj v porýnskych provinciách, metódami a prostriedkami, ktoré boli pre provinciálov spravídla prijateľné, niekedy dokonca výhodné, ale v každom prípade podstatne odlišné ako tie, ktoré uplatňovali na úkor podrobenej keltskej pospolitosti na území dnešného Slovenska víťazní Germáni³⁸ a okrem nich Dákovia a Sarmati.

Pomery v Čechách boli však po tejto stránke podstatne odlišné ako slovenské a pre tamojšie, veľmi početné keltské osídlenie oveľa výhodnejšie ako na území dnešného Slovenska. Tu možno v danej súvislosti len toľko poznamenať, že germánsky tlak na keltské obyvateľstvo na území dnešných Čiech, chránených vencom okrajových hôr a vnútorným zalesnením, bol podľa našej mienky minimálny a že ani rímska expanzia nemohla sem z tých istých, ale aj z politických dôvodov účinnejšie zasahovať. Preto sa tu udržalo keltské osídlenie azda až do príchodu Slovanov a mohli tu po celý ten čas pomerne slobodne pokračovať vo svojich hospodárskych podujatiach. Podrobnejší rozbor českých pomerov nespadá však do rámca tejto štúdie.

Z keltských kmeňov, literárne doložených v staršej dobe cisárskej na území dnešného Slovenska, poznáme okrem Baimov (Boiov) ešte Kotínov.

O hospodárskom a sociálnom postavení *Kotínov*, doložených Tuskulským nápisom,³⁹ Tacitom⁴⁰ a Ptolemaiom⁴¹ v horách stredného Slovenska, informuje nás výstižne Tacitus. Z jeho zprávy sa dozvedáme, že títo prví historicky doložení baníci na území dnešného Slovenska obývali horské a len čiastočne nížinaté územie na rozhraní juhovýchodnej Germánie a európskej Sarmatie, kam boli azda zatísnutí už v období Vanniovej expanzie a kde tvorili akúsi poloslobodnú enklávu, ovládanú a vykorisťovanú spoločne Kvádmi a Sarmatmi. Ďalej sa dozvedáme, že ako príslušníci galského kmeňa, kedysi vojensky zdatného, dobývajú na svoju hanbu (*quo magis pudeat*) železo, bezpochyby na výrobu zbraní svojich podmaniteľov a konečne okrem baníckeho zamestnania, ktoré robili istotne i vo svojom hospodárskom záujme, sú ešte povinní (spolu s panónskymi Osmi, s ich severnejšími hor-

³⁸ Porov. Svoboda B., *Čechy a římské Imperium* (Bohemia and the Roman Empire). Sborník Národního musea v Praze (Acta musei nationalis Pragae). Vol. II — A — Historia, Praha 1948, 44.

³⁹ K výkladu Dobiáš J., *Epigrafické studie k dějinám a národopisu československého území v době římské*. Časopis čes. musea (ČČM), 1922, 82, 98 a 219 n.; porov. Horák B., *Gallové*, 19 n.

⁴⁰ Porov. nižšie pozn. 42.

⁴¹ Ptolemaios, II, 11, 10, k výkladu Dobiáš J., *Epigr. studie*, 219, n.; Horák B., *Gallové*, 18 n.; Šimek E., *Velká Germanie klaudivia Ptolemaia*. Spisy Filosof. fakulty Masarykovy university v Brně, č. 40, Brno 1955, sv. II, 176 n.

skými susedmi) platíť poddanské poplatky (tributa) tak Kvádom, ako aj Sarmatom.⁴² O iných povinnostiach nadiktovaných Kotínom a Osom Tacitus síce nehovorí, je však pravdepodobné, že tak Kvádi, ako aj Sarmati využívali obidva menované kmene aj pre iné služby, napr. pre výrobu zbraní, poľnohospodárskych nástrojov a pod.

Druhý keltský kmeň, historicky doložený na pôde dnešného južného Slovenska, sú spomenutí *Baimovia-Boiovia*, pravda, okrem *Rakatov* a *Rakatrijov*, ktorých považujeme za keltizované zvyšky staršieho osídlenia a teda rovnako za Keltov.

O hospodárskom a sociálnom položení menovaných kmeňov, najmä Baimov v období *dáckej* okupácie, ktorú zastihli ešte Rimania po posunutí svojho limitu až k strednému Dunaju, a v období nasledujúcej okupácie *sarmatskej*, nie sme síce informovaní súvekým antickým zpravodajstvom, no jednako možno predpokladať, že celý hospodársky život Baimov a ich pridunajských susedov bol podrobený koristníckym záujmom ich vojenských podmaniteľov a že podobne ako Kotíni aj juhoslovenskí Kelti boli zaviazaní platíť tribúty vo forme naturálnych a azda aj peňažných dávok (porov. nižšie), určených na vydržovanie vládnucej vojenskej vrstvy a jej družín. Pre túto vládnuću vrstvu, ktorá nahrádzala starú domácu, bezpochyby nasilu odstránenú, dorábali Baimovia pravdepodobne aj zbrane, keramiky, postroje, tkaniny, šperky a pod. a boli azda súčasne povinní konať rôzne pomocné práce pre vojenské a komunikačné ciele. Celý život novej vládnucej vrstvy a jej družiny bol tak v podstate, ako predpokladáme, keltizovaný podmaneným, veľmi početným a kultúrne vyspelým etnikom bojiským, ktoré však po splnení uložených povinností mohlo nerušene pracovať pre domácu spotrebu nielen v poľnohospodárstve, ale aj v remeselnej výrobe bez toho, žeby sa muselo obávať o svoju kmeňovitosť a kultúrnu samostatnosť. Novým vojenským vládcom záležalo bezpochyby iba na tom, aby boli uspokojené ich hospodárske nároky, vyplývajúce z ich víťaznej okupácie.

A práve v tom zmysle možno hovoriť, že Dákovia a Sarmati, ktorí si podmanili juhoslovenských Keltov, svojou okupáciou nijako neuplývajú na ich etnický a kultúrny zánik, ale skôr naopak, oddialili ho, predlžiac ich existenciu asi o 150 rokov, na rozdiel od severoslovenských Keltov, ktorých prevrstvili suebskí Búrovia, a na rozdiel od Keltov, ktorých prevrstvili Vanniovi Kvádi v moravsko-slovenskej časti Hercynského lesa a tak dovŕšili ich zánik pravdepodobne už v prvej polovici I. storočia n. l.

A len tak sa mohlo stať, že kým Kelti, prevrstvení Búrmí a Vanniovými Kvádmi, zanikajú v záplave germanizácie už niekedy v polovici I. stor. n. l., Boiovia sa opäť vynorujú na dejinné svetlo o celé storočie neskoršie na južnom Slovensku ako staré domorodé etnikum, ktoré tu ako „veľký kmeň Baimov“, nenarušený v svojom etnickom a kultúrnom základe dáckou a

⁴² Tacitus, *Germ.* c. 43. *Retro Marsigni, Cotini, Osi, Buri terga Marcomanorum Quadorumque claudunt... Cotinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarquit non esse Germanos, et quod tributa partiuntur; partem tributorum Sarmatae, partem Quadi ut alienigenis imponunt; Cotini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt.* K výkladu Dobíáš J., *Epigrafické studie* na uved. mieste a tenže, *Několik problémů... II, Kotínové ČCH XLIII, 1937, 475 n.*, tamže staršia literatúra a kritika starších výkladov. K lokalizácii uvedených kmeňov porov. Ogrodziński, *Eos* XXX, 1927, 60 a Ondrouch V., *Listy filologické*, 65, 1958, 252—262.

sarmatskou okupáciou, zaznamenal Ptolemaios, odhaliac nám súčasne svojím údajom o ich lokalizácii významný úsek ich minulosti. Bez jeho zpravodajstva by sme nevedeli, že ešte v polovici II. stor. n. l. žil na južnom Slovensku veľký kmeň Boiov, vtedy opäť slobodný, ale skoro potom podmanený Kvádmi a v tejto porobe miznúci z dejín približne v tom istom čase ako stredo-slovenskí Kotíni (v období markomanských vojen).

Pre rozvoj poľnohospodárstva a priemyselnej výroby mali juhoslovenskí Boiovia výhodné podmienky v úrodnosti pôdy a v prírodnom bohatstve svojej domoviny, ktoré zavázili i za dáckej a sarmatskej okupácie. Železnú rudu dobývali jednak azda v *perneckej* oblasti Malých Karpát,⁴³ jednak v Štiavnických vrchoch, ktoré môžeme pravdepodobne stotožniť s Ptolemaiovými baňami na železo (*τὰ οὐδηρωρυχέα*, porov. pozn. 19).

Osobitne rozvinutý bol aj u juhoslovenských Keltov priemysel keramický (hrnčiarsky). Jedno z jeho významných stredísk bolo nedávno objavené na Gottwaldovom námestí v Bratislave, kde pri bágrovaní narazili na *laténske hrnčiarske pece* a veľké množstvo *laténskej keramiky* z doby okolo začiatku n. l. Tieto významné objavy sú spolu s dvoma hromadnými nálezmi tzv. *barbarských mincí typu Biatec*, objavenými v samotnej blízkosti Gottwaldovho námestia (r. 1937 a 1942) a pripisovanými spravidla Boiom, svedectvom, že tu, na dnešnom Gottwaldovom námestí, bola v čase okolo začiatku n. l. početná kolónia bohatých keltských hrnčiarov, pracujúcich nielen pre domácu potrebu, ale azda aj pre vývoz a že už vtedy stálo na pôde dnešnej Bratislavy bohaté remeselné mesto s rozvinutou hrnčiarskou industriou, obývané pravdepodobne kmeňom Boiov. O bohatstve jeho obyvateľov svedčia okrem spomenutých ešte dva staršie poklady tých istých alebo blízko príbuzných mincí, objavené na pôde dnešnej Bratislavy, prvý z r. 1776 a druhý objavený pri kopaní základov Tatry banky z r. 1923.⁴⁴ Laténsku pec, podobnú bratislavským, objavil nedávno dr. B. Novotný aj v Šárovciach na Pohroní.

Mince typu Biatec s legendami pravdepodobne keltských náčelníkov

⁴³ O železných baniach v perneckej oblasti porov. Beck H. — Wetters H., *Zur Geologie der Kleinen Karpathen*. Beitr. zur Paläontologie u. Geologie Osterreichs — Ungarns. u. des Orients, Wien—Leipzig 1904, Bd. 16, 23 n., 38, 50 n.; Horák B., *Gallové 20*. — K starovekému baníctvu a hutníctvu na Slovensku porov. Dědina V., *Slovenské Krušnohoří a středohoří*. Sborník čs. společ. zeměpis., sv. 28, 1922, 208.

⁴⁴ Podľa Kennerovej zprávy obsahoval poklad z r. 1776 44 kusov typu Biatec (porov. Kenner, *Numismatische Zeitschrift*, 1896, 57 n., 71; Gohl Ö., *Numismatikai Közlöny*, VIII, 1909, 1, 44 n., 99, 102; Desswffy M., *Archeologiai Értesítő*, 1916, 44 n.; Petříkovich J., *Sborník Muzeál. slov. společ. (SMSS)*, VIII, 1903, 95. — Z veľkého podkladu z r. 1923 (pri kopaní základov Tatra banky) zachránili 407 kusov, z toho 81 tetradrachmových kusov typu Biatec a 326 malých mincí. Poklad publikoval Eisner J., *Mince Typu Biatec, nalezene v Bratislavě*, NČČ I, 1925, 87—120; doplnky k nemu (zo zbierky Fr. Nedvědického v Brne) publikoval Ondrouch V., *Z novějších nálezů barbarských a římských mincí na Slovensku*, *Sborník Matice Slovenskej (SM)*, XII, 321 n., — Z tretieho bratislavského pokladu mincí typu Biatec z r. 1937 sa zachránilo 58 kusov. Poklad publikoval Ondrouch V., *Nové bratislavské Biateky*, časop. Bratislava, XI, 1937, 355—369, Tab. I—VI. — Štvrtý poklad bratislavských biatekov, objavený r. 1942 na Pöllnskej, teraz Žilinskej ulici, pripravuje do tlače autor tohto článku. Okrem známych biatekovských typov obsahuje nový typ s legendou MACCIVS (Porov. Ondrouch V., *Nový typ mince ze skupiny Biateků*, *Archeol. rozhledy* III, 1951, 318 n., obr. 217 na str. 333.

(equites?), razenými latinským písmom⁴⁵, imitujú vo svojich obrazových reliéfoch rímske republikánske mince a vyskytujú sa v alpských krajinách (v Noriku), ale i v severnom Naddunajsku niekedy od polovice I. stor. pr. n. l. až do začiatku n. l., a to nielen v českých krajinách, ale aj na Slovensku, najmä na južnom, tu v značnom množstve. V svojich razbách upomínajú na norické mincovníctvo a tak sa zdá, že boli v Noriku aj razené. Nie je však vylúčené, že podľa norických razieb ich razili aj Kelti (Boiovia?) v severnom Naddunajsku. Sú významným dokladom vysokej kultúrnej úrovne a bohato rozvinutého hospodárskeho života podunajských Keltov. Nimi sa dovŕšil hospodársky a kultúrny vývin podunajských Keltov, ale ako vidieť, už pod rímskym vplyvom. Staršie generácie podunajských Keltov napodobňovali v zlate a striebre razby grécko-makedónske (imitácie zlatého statéra Alexandra Veľkého, tzv. rätské razby, zlaté, miskovité „dúhovky“, imitácie filipovské, audoleoncké a pod.).⁴⁶ Vyspelé mincovníctvo mali, pravda, aj Galovia na pôde historickej Galie.

Vysoká kultúrna úroveň naddunajských Keltov sa zrači v bohatstve hrobových a sídliskových nálezov, známych aj z areálov hradiskových miest (napr. v Stradoniciach v Čechách a na Starom Hradisku na Morave),⁴⁷ nechávajúc nás na pochybách o ich vyspelosti v hrnčiarstve, v drobnom umeleckom kovovom remesle (vo výrobe šperkov), v prepychovom sklárstve, vo výrobe vojenskej výzbroje a výstroja, ako aj železných nástrojov poľnohospodárskych, ktoré sú súčasne dokladom ich rozvinutého roľníctva.

Spoločenské pomery naddunajských Keltov (v tzv. štvrtej Galii) nelíšili sa v čase ich politickej samostatnosti, pravdepodobne aspoň nie v hlavných črtách, od spoločenských pomerov Keltov západných (v historickej Galii), o ktorých nás informuje Caesar.⁴⁸

Ich výroby boli určené nielen pre domácu spotrebu, ale aj pre vývoz, ktorý zásoboval celé severné Naddunajsko a zasahoval i do susedných barbarských oblastí. Tieto pomery, prajné hospodárskemu a kultúrnemu napredovaniu naddunajských Keltov, sa však radikálne zmenili pod vplyvom rušných politických udalostí, ktoré sa odohrávali v čase okolo začiatkov n. l. na hornom a strednom Dunaji a na ktorých mali účasť okrem Germánov aj Rimania. Síce už dáčka invázia, ktorá postihla juhoslovenských

⁴⁵ Okrem legendy BIATEC, BIAT, BIA vyskytujú sa na týchto minciach tieto mená: AMIORIX, COBROVOMARVS, COISA CONO (COVIO?), COVNOS, COVIOMARVS, DEVIL, EVOIVRIX, MACCIUS, NONNOS (obrátené SONNON). BVSV (BVSSV, BVSSVMAVS), COBISOVVMARVS, SOBISOVVMARVS, LAVVMARVS, TITTO a FABIARIX. (Porov. Ondrouch V., *Limes Romanus na Slovensku*. Práce USŠ, zv. 28, Bratislava 1938, 73; Kraskovská L., *Kultúra laténska*, 113 n.). — Lingvistický rozbor mien na legendách mincí typu Biatec urobil najnovšie V. Polák a došiel k výsledku, že pre dobu, kedy sa biateky razili, bude treba v sústave osobných mien stredoeurópskych počítať s konfliktom dvoch menoslovných sústav, jednej prichádzajúcej zo západu (Busu, Fabiarix?), druhej z východu (Biatec, Titto), a to na úzadí sústavy keltskej (Amiorix, Cobrovomarus, Coisa, Cono, Covio — Devil, Evoivrix, Maccius, Nonnos) a *ilýrskej* (Cobisovumarus, Lavumarus). Táto situácia podľa V. Poláka ukazuje, že stredná Európa bola už vtedy európskou krížovatkou podobne ako dnes. (Polák V., *Jazyk Biatekú*, AR VI, 1954, 76).

⁴⁶ Porov. Kraskovská L. na uved. mieste (s literár. prehľadom).

⁴⁷ Porov. Filip J., *Pravěk Československo*. Výhledy do pravěku evropského lidstva, sv. 3—6, Praha 1948, 270 n. (lit. prehľad na str. 284 n.).

⁴⁸ K výkladu Ondrouch V., *Hospodársky a spoločenský vývin Slovenska v dobe rímskej*. Histor. sborník Slovenskej akad. vied. a umení, X, 1952, 316 n.

Boiov niekedy okolo polovice I. stor. pr. n. l., vážne otriasla hospodárskym životom tamojších Boiov a tak isto aj sarmatská, avšak hospodársky a kultúrny život slovenských Keltov, katastrofálne a až do samých základov podlomila až germánska okupácia (Kvádi a Búrovia).

Pomerne rýchly zánik keltských hradiskových miest nielen českých, ale pravdepodobne aj slovenských treba pripísať zmeneným politickým pomerom na hornom a strednom Dunaji, a to jednak germánskej okupácii, ktorá znamenala drvivý úder do politickej, hospodárskej a kultúrnej samostatnosti naddunajských Keltov a rozhodujúcim podielom prispela k zániku ich hradiskových naddunajských miest, jednak politickému a hospodárskemu tlaku Ríma, ktorý nezadržateľne prenikal do severného Naddunajska. Táto skutočnosť je významne doložená pre české krajiny správou Tacitovej *Germánie* o rušnom obchodnom živote, ktorý rozvíjali rímski kupci v Marbodovom sídle, teda ako vidieť skoro po zábere Boiohaema.⁴⁹ Je zrejmé, že samotný Marbod, ktorý sa za svojej mladosti zdržiaval nejaký čas na dvore Augustovom v Ríme⁵⁰ a oboznámil sa tu s vojensko-politickou, hospodárskou a kultúrnou organizáciou impéria, zámerne podporoval tieto obchodné a kultúrne styky s impériom, i keď ho prísun rímskeho limitu až k hornému a strednému Dunaju mohol nabádať k politickej ostražitosti. Osvedčené výrobky, ktoré sa doteraz vyrábali v galských mestských hradiskách a ktoré obratní galskí obchodníci vyvážali do celého severného Naddunajska, začali hneď od začiatku nášho letopočtu nahrádzať výrobky, importované sem z Itálie a z podunajských provincií a dopravené azda v medziach klientelného pomeru medzi Rímom a naddunajskými Germánmi, po „jantárovej“ ceste cez Moravu ďalej nielen k Baltickému moru, ale aj po jej odbočke do horného Polabia, v stredných a severovýchodných Čechách.

Už v tomto rozmachu impéria, na ktorom mali v Podunajsku podstatný podiel predovšetkým *Kelti norickí a panónski*, javí sa nápadný rozdiel v hospodárskom a sociálnom položení Keltov provinciálnych, zapojených do hospodárskeho napredovania a politických (expanzívnych) tendencií impéria a *Keltov naddunajských*, najmä slovenských, ktorí boli pod vplyvom okupácií, ktoré ich postihli, a pod vplyvom rímskej hospodárskej expanzie, prenikajúcej bez konkurencie do severného Naddunajska, v situácii na poli hospodárskeho (obchodného) podnikania podstatne zhoršený.

Teda i pri rovnakej strate politickej a hospodárskej samostatnosti, ktorá postihla jedných i druhých Keltov, provinciálnych i slovenských, predsa bol len podstatný rozdiel v hospodárskom, kultúrnom a nepochybne i v sociálnom postavení Keltov naddunajských, najmä slovenských a Keltov provinciálnych, ktorí mohli, i keď pod patronáciou Ríma a pre jeho koristnícke záujmy, nielen pokračovať vo svojej industrii, ale ju dokonca aj rozvíjať, pravda, predovšetkým pre záujmy samotného impéria a po získaní

⁴⁹ Tacitus *Ann.* II. 62: *Veters illic (t. j. v sídle Marbodovom) Sueborum praedae et nostris e provinciis lizae ac negotiatores reperti, quos ius commercii, de'n cupido augendi pecuniam, postremum oblivio patriae suis quemque a sedibus hostilem in agrum transtulerat.* (Našla sa tam stará korisť Suebov a z našich provincií sa tam zdržovali priekupníci, ktorých priviedla z ich pôvodných sídiel na nepriateľskú pôdu možnosť slobodného obchodu, túžba po zisku a konečne ľahostajnosť k rodnej krajine.)

⁵⁰ Porov. Strabon VII, 3., 290.

civity aj vo vlastnom záujme (ius commercii), ale aj pre vývoz do zahraničia.

Je síce pravda, že po rímskej okupácii zanikli i v Noriku i v Panónii tamojšie staré keltské oppida, avšak po pacifikácii týchto provincií vyrástli tu nové výrobné strediská, ktoré, súc budované pod tlakom a mocenskou záštitou impéria, svojím rozsahom a významom prevyšovali staré keltské oppida.^{50a}

Podobný vývinový proces sa síce po zániku starých keltských miest (oppida) odohrával aj v severnom Naddunajsku, pravda, v oveľa skromnejšom meradle ako na pôde provinciálnej.

Aj v severnom Naddunajsku vznikali nové mestá náhradou za staré hradiskové, ale aj tu s podstatne zmeneným charakterom proti minulosti. Ich mená a polohu nám zo starovekých autorov prezradil jediný Ptolemaios, svedok smerodajný pre polovicu II. stor. n. l. Oppida, ktoré uvádza vo svojej *Geografii* na území slobodnej Germánie, resp. v severnom Naddunajsku,⁵¹ síce jestvovali a svoje poslanie v jeho dobe plnili, nemožno však pochybovať, že vznikali napr. na našom území skoro po zániku starých hradiskových keltských miest.

Na rozdiel od doterajšieho bádania, ktoré sa usilovalo stotožňovať Ptolemaiove oppida so starými hradiskovými keltskými mestami (napr. *Strevint(i)u* so Starým Hradiskom na Morave, *Marobúdon* so starým keltským hradiskom v Stradoniciach v Čechách a pod.), nastoľujeme teda nový výklad, že totiž Ptolemaiove oppida nemajú nič spoločného so starými keltskými hradiskami, ktoré podľa archeologického výskumu *zanikajú v prvých desaťročiach n. l.*, ale aj z toho dôvodu, že ani ich lokalizácia, ktorú uvádza Ptolemaios rozličnými číslami, nezodpovedá lokalizácii starých mestských keltských hradísk, overených archeologicky. Boli to bezpochyby *trhové osady*, budované spravidla nie už na výšinách, ale ako sa zdá, v povodí, resp. pri sútoku riek a na križovatkách obchodných ciest, ktoré ako také azda dosiaľ unikali archeologickému výskumu a podľa našich predpokladov vznikali po zániku starých hradiskových miest podobne ako nové mestá v podunajských provinciách, ale v meradle oveľa skromnejšom, slúžiac zaiste vnútornému a príp. i rímskemu obchodu, avšak bez toho, žeby (na rozdiel od pomerov provinciálnych) svojím významom poskytovali adekvátnu náhradu za staré keltské oppida.

No jednako treba pripustiť, že ich význam bol veľký, hoci v daných politických pomeroch nedosahovali ani úroveň starých hradiskových miest

^{50a} Porov. nižšie pozn. 53.

⁵¹ Z miest, ktoré uvádza Ptolemaios v severnom Naddunajsku, možno lokalizovať na území dnešných Čech tieto: *Furgisatis*, *Koridorgis* a *Marobúdon* v južných Čechách, *Argeliiu Ga'algiiu* v severných Čechách, *Lupfurdon* v severových. Čechách (pod Krkonošami?) a *Reaintu'nom* v dnešnom hornom Poľabí; na pôde dnešnej Moravy a Sliezska; *Felikiiu(?) Meliodúnou* a *Strevint(i)u* v južnej a strednej Morave, *Kasurgis*, *Hégétmatiu*, *Stragónu* a *Ligidúnou* dakde v severovýchodnej Morave, *Nomistérion* dakde na rozhraní severných Čech a severnej Moravy, *Budorgis*, dakde na rozhraní Moravy a Slovenska a na území dnešného Slovenska tieto Ptolemaiove: *πολειο* *Anduaition*, *Kelemantiu* a *Anavon* na Dunaji, *Eburon*, dakde pri dnešnom Zobore, *Singoné*, *Arsikuu*, *Pariennu*, *Set(o)viu* dakde na Pohroní, *Karrodúnou* dakde azda v povodí Turca(?) a konečne *Arson'ion* dakde v povodí Popradu. Lokalizácie jednotlivých miest, ktoré tu citujeme, sú samozrejme iba aproximačné.

domácich ani úroveň súčasných nových miest v podunajských provinciách, kde boli pod mocenskou ochranou impéria.

Boli to *oppida nového typu*, ktoré svojím funkčným poslaním zodpovedali zmeneným pomerom politickým, hospodárskym a kultúrnym. Že ide naozaj o nové mestá v severnom Naddunajsku, je zrejmé predovšetkým z ich lokalizácie, nie už na výšiniach, ale v povodí riek, ktorými prebiehali aj obchodné cesty, napr. v povodí Vltavy *Marobúdon*, v povodí Moravy a Odry *oppida cesty jantárovej* a jej odbočiek do horného Polabia a na Slovensko a v ľavom povodí stredného Dunaja *Andusition*, *Kelemantia* a *Anavon* a pod. Vyplýva to i z toho, že sa s nimi stretáme napr. tam vo východnej Germánii, kde Kelti nikdy predtým nebývali a kde by sme darmo hľadali staré keltské oppida a že sú konečne podľa tohože Ptolemaiovho svedectva súčasne napr. s novými mestami v podunajských provinciách, vybudovanými pod rímskou patronáciou až po zániku starých keltských hradiskových miest.

Teda keltské hradiskové oppida zanikli tu i tam, avšak kým v severnom Naddunajsku zanikli pod vplyvom opísaných pomerov v podstate bez adekvátnej náhrady, ktorá by vyvážila ich starý význam a poslanie^{51a}, v Noriku a Panónii sa ťažisko hospodárskeho a kultúrneho života prenieslo do nových mestských stredísk, znamenite prosperujúcich a budovaných pod patronáciou Ríma v povodí veľkých riek, ako aj v okruhu obchodných komunikácií a rudných oblastí (porov. nižšie pozn.).

V nich sa usadzovalo remeselnícke a obchodnícke obyvateľstvo zväčša keltského pôvodu, ale stále viac romanizované, okrem iného aj prílivom rímskych kolonistov. Starú vládnúcu keltskú vrstvu hradiskových miest nahrádzala tu teraz nová rímska patronácia.

Časom však vznikli nové osady s civilným osídelním i v oblasti limitnej, čo súviselo s výstavbou limitnej siete na Dunaji, a pravda, aj na Rýne. V blízkosti opevnených táborov a menších limitných staníc usadzovalo sa totiž civilné obyvateľstvo (na Dunaji keltské i panónske), ktoré hľadalo v blízkosti táborov existenčné možnosti ako *negotiatores* a *lixae* (kupci a markytáni). Z takýchto osadenstiev vznikali časom tzv. *canabae* (kočovné krámy a kantíny civilného obyvateľstva) a *vici* (osady domáceho obyvateľstva). V nich sa po vykonanej vojenskej službe usadzovali aj veteráni, ktorí tu potom ostávali so svojimi rodinami a mali podstatný podiel na ich romanizácii. Civilné táborové osady ostávali stále v živom obchodnom styku s táborom, slúžili jeho hospodárskym a vojenským cieľom, ale aj potrebám civilného obyvateľstva a pracovali pre vývoz. Rozrastajúc sa priestorove, ako aj svojím hospodárskym a vojenským významom a počtom romanizovaného alebo Rímu nakloneného obyvateľstva, boli vítanou oporou pre politické a hospodárske záujmy impéria v strednom Podunajsku a ako také boli časom za svoje zásluhy povyšované na municipia s označnými výsadami.

Na dobyté územie prichádzali však z hospodárskych a politických (romanizačných) príčin aj rímski *kolonisti* a do pohraničného pásma limitnej oblasti boli neskoršie (od doby Aureliánovej) usadzovaní i tzv. *limitanei* čiže *riparienses* („hraničiari“) s charakterom polovojenským a polocivilným.

^{51a} Tým, pravda, nechceme nijako podceňovať význam nových miest v severnom Naddunajsku.

Ich poslanie bolo zamierené tak pre vojensko-politické, ako aj pre hospodárske záujmy impéria.⁵²

Hospodársky rozvoj Norika a Panónie, založený na práci domáceho keltského obyvateľstva a na jeho bohatých výrobných skúsenostiach, osvedčených najmä v drobnom umeleckom remesle, kovovom, sklárskom, hlinenom a pod., sa teda, ako vidieť, v menovaných provinciách nezastavil ani pod rímskym panstvom, ale nádejne pokračoval na ceste svojich dobrých tradícií, slúžiac tak domácej spotrebe a vojenským cieľom, ako aj vývozu do iných provincií a za hranice impéria. Z geografického hľadiska je celkom prirodzené, že zahraničný vývoz z menovaných dunajských provincií smeroval predovšetkým do *severného Naddunajska* na územie dnešného Československa. Dôležité je, že keltskí majstri v svojej tvorbe neustrnuli, ale sa obratne prispôbovali umeleckému vkusu a novým technickým prúdom, ktoré si razili cestu do Podunajska z kultúrneho okruhu stredozemného a pontického a vytvárali tak v duchu svojich starých výrobných tradícií a pod vplyvom nových sviežich podnetov predpoklady pre vznik samostatného a svojsky formovaného *výrobného strediska v Podunajske*. Jeho ťažisko bolo práve v Noriku, kde boli výhodné podmienky v bohatstve železných baní a zlatých rúd, objavených na okolí *Virúna*.⁵³

Obchodné styky Podunajska s Itáliou a Blízkym východom, ak aj s pontickou oblasťou sprostredkovala obchodne zdatná *Akvileja*, preslávená svojou pestrou a bohatou minulosťou. Dôležitá dejinná úloha pripadla aj norickému *Virúnu* (pri dnešnom Klagenfurte), mestu pôvodne ilýrskemu, neskoršie keltizovanému, ktoré, využívajúc výhodné prírodné a komunikačné podmienky svojho polohy, vyrástlo so svojím okolím za účinnej podpory impéria na najvýznamnejšie centrum kultúrneho podunajského strediska. Jeho výrobky si získali slávu nielen v podunajských provinciách, ale aj v severnom Naddunajske a v baltickej oblasti, kam sa dokonca, ako predpokladáme, odsťahovala aj početná časť jeho zručných výrobcov a obchodne nadaných podnikateľov a založila tu v povodí dolnej Visly i svoju kolóniu *Virúnum*, pomenovanú podľa jej norickej metropoly. Ptolemaios ju uvádza na 40° 30' d. a 55° (resp. 54° 30') s. š. a nenecháva nás ani svojím národo-

⁵² Porov. Fabricius, *Limes v R.*—E. d. class. Altertumswissensch., XIII, 1., 572 n.; Groh VI., *Starý Rim*, Praha 1931, 122 n.; tenže, *Život v starém Řimě*, Praha 1936, 71.

⁵³ O *Virúnu* pozri Egger R., *Führer durch die Antikensammlung des Landesmuseums in Klagenfurt*, 1921; Praschniker C.—K Jenner H., *Der Bäderbezirk von Virunum*, Öst. Arch. Institut, Wien 1947. — Okrem hlavného mesta *Virúna* rozkvitli v *Noriku* najmä *Celeia*, *Teurnia* a *Iuvanum* so svojím širým keltským okolím, v ktorom sa usadzovalo aj italské obyvateľstvo. Cisár Klaudius organizoval tieto keltsko-rímske civitates podľa vzoru italských vidieckych miest a význačnejšie z nich povýšil na municipia, pričom ich obyvateľstvo, pokiaľ nemalo rímske občianstvo (civitas), dostalo právo latinské, kým vidiecke obyvateľstvo (roľníci a pastieri) zostávalo vo svojich vidieckych sídlach ako *peregrini*, ale mohlo sa slobodne rozvíjať a pridŕžavať i naďalej svojich zvykov a mravov. Hospodárstvo *Norika* sa zakladalo na bohatstve železných a olovených baní a konečne zlatých baní *virúnskych*, ďalej na bohatstve lesov, pasienkov a príp. aj úrodných polí. Bane patrili štátu, ale ich prevádzku viedli bohatí podnikatelia (conductores). Lesy, pasienky a polia patrili bohatým občanom miest. — V Panónii napredovali najmä mestá *Emona* a *Poetovio*, ktorých význam rástol úmerne s rozvojom veľkých rímskych vojenských stredísk, ktoré sa posunovali stále viac k Dunaju a z ktorých okrem *Poetovia* boli najvýznamnejšie *Siscia* a *Sirmium* na Sáve, *Mursa* na Dráve a *Vindobona*, *Carnuntum*, *Brigetio*, *Aquincum*, *Singidunum*, *Viminacium*, a *Ratiaria* na Dunaji (Porov. Rostovtzeff M., *Gesellschaft und Wirtschaft*, I., 189 n., a 196 n.).

pisným záznamom o baltických *Virúnoch* na pochybách, že ide skutočne o prístahovanú a značne početnú časť priemyselne zdatného a obchodne nadaného virúnskeho obyvateľstva, ktoré sa natrvalo usadilo v dolnom povodí Odry a Visly.⁵⁴

Priemyselný a obchodný rozvoj *dolnopoviselského výrobného strediska* podporovali však okrem virúnskych Keltov bezpochyby aj kolónie *Venétov* (Venedov) a ilýrsko-panónskych *Osiov*, ktorých v týchto končinách uvádzajú z antických zpravodajcov Plinius, Tacitus, a pravda, aj Ptolemaios.⁵⁵

Dejinný význam týchto kolónií, na zakladaní ktorých sa okrem vymenovaných zúčastnili bezpochyby ešte iné skupiny obchodníkov z adriaticko-alpského okruhu, spočíval teda nielen v nadväzovaní obchodných stykov obidvoch výrobných oblastí, v oblasti *podunajskej* a *baltickej*, ale aj v prenášaní podníkov a výrobných (technických) skúseností z južnej oblasti do baltickej a v zriaďovaní nových podujatí podľa výrobných zvyklostí a umeleckej techniky materinského centra adriaticko-alpsko-panónskeho. Preto nás ani nemôže prekvapiť, že sa tu v povodí Odry a Visly stretáme s výrobkami podunajského centra (napr. spony norické, spony s dvoma uzlíkmi, nádoby so žliabkovanými stenami, sigillata a pod.), ktoré sem boli alebo importované, alebo vyrobené už v miestnych dielňach keltských kolonizátorov z oblasti adriaticko-alpsko-panónskej a že sa tu na dolnej Visle vyvinulo začiatkom neskorého rímskeho obdobia samostatné výrobné centrum, na ten čas európskeho významu, ktoré voláme *severovýchodným* (pozn. nižšie).⁵⁶

V tejto súvislosti možno pripomenúť i Pliniovu zprávu o ceste rímskeho rytiera *Juliána*, vyslaného za doby Nerónovej k brehom Baltického mora,⁵⁷

⁵⁴ Ptolemaios, II, 11, 9: *Σαζόνων δι καὶ τῶν Σνήθων Τευτονάγοι καὶ Οὐρίωνοι; II, 11, 12: Οὐρίωνων μ' L" vé / μδ' L" (X).*

⁵⁵ Plinius, *Hist. nat.* IV. 13 (Venedi), Tacitus, *Germ.*, c. 46 (Veneti) Ptolemaios, III, 5: *Ὀβερέδα; "Ὀσίοι.*

⁵⁶ Tak ako musíme predpokladať predkoloniálne obdobie a obdobie stálych gréckych kolónií v oblasti severopontickej, musíme i teraz predpokladať tie isté vývinové obdobia so zreteľom na keltských vystaheovalcov z podunajských provincií (najmä z Norika a Panónie) v oblasti pribaltickej (v dolnom povodí Odry a Visly). Podobne ako spomenuté grécke kolónie v oblasti severopontickej menli sa aj pôvodné obchodné kolónie dolnej Odry a Visly pomerne dosť chytro na výrobné a obchodné strediská, ktoré dorábali umelecké i úžitkové kovové výrobky nielen pre svoju potrebu, ale aj pre domorodé obyvateľstvo a konečne aj pre vývoz. Vzrast tejto lokálnej koloniálnej výroby a obchodné podujatia keltských kolonistov boli aj tu, podobne ako kedysi v gréckych kolóniách, dôležitým faktorom pri vytváraní vzájomných vzťahov medzi miestnym obyvateľstvom a kolonistami a rozhodujúcim činiteľom pre vznik kultúrneho severovýchodného centra v povodí dolnej Visly. (O gréckej kolonizácii v oblasti severopontickej pozri najnovšie Jessen A. A., *Řecká kolonizace severního Černomoří*. Její předpoklady a zvláštnosti, Praha—Brno 1951, preklad z ruštiny.)

⁵⁷ Plinius, *Nat. hist.* XXXVII, 3, 45: *DC m. p. fere a Carnunto Pannoniae abesse litus id Germaiae, ex quo invehitur, percognitum nuper vivitque eques R. ad id (t. j. sucinum) comparandum missus ab Iuliano curante gad'otorium munus Neroni principis. Qui et commercia ea et litora peragravit...* K výkladu porov. Detlefsen D., *Die Entdeckung des germanischen Nordens im Altertum*. Quellen u. Forschungen zur alten Gesch. u. Geogr., herausgegeben von W. Siegl'n, Heft 8, Berlin 1904, 50 n.; Charlesworth M. P., *Trade-Routes and Commerce of the Roman Empire*, Cambridge 1924, 175 n. a 186 n.; Šimek E., *Starověké cesty z Carnunta a Brigetia k Baltickému moří*, porov. nižšie pozn. 68; Gaerte W., *Urgesch. Ostpreussens, Königsberg i. Pr.*, 206; Albertini v C. A. H. XI, 1939, 510; Dobráš J., *Rimané na našej pôde*. Sborník prednášok, pronesených na prvom sjezdu čl. profesorů filosofie, filologie a historie v dubnu 1929, Praha 1929, 343, 7; tenže, *Le strade romane*, 22; Svoboda B., *Čechy a římské Imperium*, 57, 8.

ktorá nám spolu s Tacitovou správou o rímskych kupcoch v sídle Marbo-dovom a s Ptolemaiovou informáciou o existencii spomenutých kolónií v dol-nom Povislí odhaľuje už pre staršie rímske obdobie živé hospodárske a kultúrne styky Itálie a podunajských provincií so severným Naddunajskom a s oblasťou baltickou.

Norické výrobky sa tešili veľkej obľube pre svoje solídne vypracovanie a umelecký vkus, a preto ich hojne imitovali keltskí majstri aj v iných podunajských provinciách.

Samotné virúnske podniky dosiahli časom takú povest a ich výrobky také rozšírenie, že podviazali italský import do Podunajska a napokon ich začali vyvážať do samotnej Itálie. No jednako kovové výrobky italské, naj-mä preslávené kapuánske, prenikali celé I. storočie do Podunajska a sever-ného Naddunajska (panvice, obetné súpravy, patery a konvice, naberačky, situly, keramika a sklo), ale už od II. stor. ich začala zatískať domáca konkurencia keltská, potom provinciálna galská (juhogalská a stredogalská) a konečne porýnska (Rhein Zabern) a bavorská (Westendorf).

Porýnska sa čulo uplatňovala celé II. storočie. Jej materinským ústredím boli galské provincie v dolnom Porýnsku, kde sa zo starých keltských výrobných tradícií a z oblastného prírodného bohatstva, ako aj z podnetov, ktoré sem prenikali z Itálie a z kultúrneho ústredia alpsko-panónskeho, vyvinulo, počnúc najmä II. storočím, mohutné a ďaleko-široko zasahujúce kultúrne centrum, ktoré vysielalo svoje lúče na všetky strany, najmä do severného a stredného Nemecka.

Porýnske výrobné centrum vzniklo za takmer rovnakých predpokladov a podmienok ako kultúrne centrum podunajské a jeho vznik podporovali okrem uvedených podmienok ešte iné okolnosti, najmä bohatá sieť pozem-ných a vodných komunikácií v Galii, ako aj výhodné geografické začlenenie pri oceáne a rozvetvená delta splavného Rýna na rozhraní galského a ger-mánskeho sveta.

Už v halštatskom období a potom v laténskom jestvovalo obchodné spojenie, či už pozemné alebo riečne (po Dunaji a Rýne), medzi priemyselnou alpskou a dolnoporýnskou oblasťou. Brehy oceána lákali vtedy obchodných záujemcov svojim jantárom, ktorého najstaršie známe náleziská sú do-ložené práve na frískom pobreží pri ústí Rýna a Labe, a cínovým bohatstvom na dnešných Normanských ostrovoch, zvaných za staroveku *Oestrymnides*, dovážaným na oceánske trhy aj z *Británie* a *Hibernie* (dnešného Írska).⁵⁸

⁵⁸ Názov *insulae Oestrymnides*, príp. *insulae Oestrymnicae* je doložený v Avieno-vej skladbe *Ora maritima*, zveršovanej po latinsky podľa gréckeho Peripla, neznámeho autora zo VI stor. pr. n. l. Prvý názov je doložený vo verši 96, druhý vo verši 130. Meno-vané ostrovy opisuje Avienus ako *laeve iacentes*, čo zodpovedá pravdepodobne dnešným Nor-manským ostrovom, na ktorých sa ešte dnes nachádza cín. gréc. *κασιτερος*, podľa B. Hrozného asi tolko ako kasitský kov, čiže kov krajiny Kas, t. j. oblasti kaukazsko-kaspickej, kde sa nachádzajú najstaršie známe cínové ložiská. (Porov. Macdonald G., *Oestrymnides* v R. — E. d. class. Altertumswissensch., 34 Halbbd., XVII, 2, col. 2038; Siret, *L'Antropologie* 1910, 142; Hrozný B., *O nejstarších stěhováních a o problému civiliza-ce proto-indické*, Praha 1940, vyd. Orientální ústav, 9. S názvom *κασιτερος* súvisí aj pomenovanie cínových ostrovov na ďalekom západe starého sveta na *Kassiteridy* (*κασιτεριδες νησοι*), ktoré spomína už Herodot III, 115, azda vo význame Norman-ských, resp. Britanských ostrovov. O existencii týchto ostrovov vedel Herodot bezpochyby len z počutia; jeho predstava o nich je len hmľistá. Neskoršie spomínajú oceánske *Kassiteridy* Diodor V., 38 (vari podľa Poseidonia), Strabon, 120, 129, 147, 175 (podľa

S podnikavými kupcami, ktorí sem prenikali z alpskej oblasti, prenikal sem kedysi aj halštatský životný a kultúrny štýl a obchodné záujmy priviedli sem, nevedno presne kedy, aj obchodne nadaných *Venetov* (*Venellov*) a ilýrsko-panónskych *Osismov*,⁵⁹ teda v podstate tie isté obchodne nadané kolektívy osadníkov z oblasti adriaticko-alpskej, s ktorými sme sa stretli pri Baltickom mori v povodí Visly a z ktorých jeden, *Osi*, je doložený aj na strednom Slovensku, bohatom na rudy.⁶⁰

Okrem nich nachádzame v rozvetvenom okruhu rýnskeho ústia *Belgov* a *Batavov*. Prví z nich sú azda príbuzní s panónskymi Belgitmi⁶¹ a druhí s Bateinmi,⁶² akiste toho istého pôvodu, ktorých Ptolemaios uvádza dakde v okruhu dnešných Krkonôš a Kladska.

V týchto starých obchodných a kolonizačných stykoch *výrobného podunajského centra* (včítane s dáckym v blízkosti kultúrnej oblasti pontickej) sú azda utajené najstaršie predpoklady pre vznik *výrobného porýnskeho centra*, ale i *dolnopolabského* (severného) a konečne *stredonemeckého* (porov. nižšie) ako zdrojová zložka, ktorú nemožno prezierať spomedzi iných vývinových zložiek, ktoré účinkovali na ich vznik a ktorých sa ešte dotkneme.

Najrušnejší priemyselný a obchodný rozvoj *dolného Porýnska*, doložený literárne a archeologicky, nastal však až po dobytí Galie a po pomernej pacifikácii susedných germánskych oblastí.

Na jeho rozvoji mali veľký podiel bohatí galskí provinciáli, ktorí sa hneď od začiatku účinne zapojili do hospodárskeho procesu podľa rímskych želaní. Títo majitelia veľkých latitudí, napochytro sa prispôsobujúc zmeneným politickým pomerom a získavajúc rímske občianstvo, zakladali pod ochranou Ríma, a pravda, aj v jeho záujme, svoj nový blahobyť v rámci impéria na poľnohospodárskych výťažkoch, najmä na ziskoch z vinohradníctva. Neskoršie títo latifundisti podporovali i remeselné podniky a zahra-

Poseidonia), Mela III, 47 a Plinius, *Hist. nat.* IV, 119; VII, 197; porov. tiež Ptolemaios, *Hisp.* II, 6, 73; *Dionys. perieg.* 563. Kassiteridy týchto mladších autorov sa niekedy vykladajú ako drobné cínové ostrovy, situované pri pobreží Artabrov na severozápadnom cípe Pyrenejského polostrova, inak je však aj ich lokalizácia nevyjasnená a neurčitá práve tak za staroveku. (K výkladu porov. Haverfield, *Κασσίτεριδες* v R. — E. d. class. Altertumswissensch. X, 2, col. 2328—2332; Schulten A., *Avieni ora maritima*, *Fontes Hispaniae antiquae*, Barcinone et Berolini MCMXXII, 80, vv. 96—98). Cín sa dobýval za staroveku aj v Hibernii (dnešné Írsko) a v Británii. Sprostredkovateľmi obchodných stykov medzi Atlantickým oceánom (*mare externum*) a Stredozemným morom (*mare internum*) boli už od II. tisícročia pred n. l. obchodníci z mesta Tartessu na juhovýchodnom cípe Pyrenejského polostrova pri ústí rieky toho istého mena, neskoršie pomenovanej *Baetis*, dnešný Guadalquivir. Zo svojho rušného empória podnikali odvážni tartéski plavci obchodné cesty do Hibernie a na Oestrymnydy, kde od tamojšieho obyvateľstva kupovali cín a jantár, dovážaný oestrymidskými obchodníkmi z friskeho pobrežia. V oblasti Mediterranea nadväzovali Tartéski už v II. tisícročí pr. n. l. obchodné styky s Krétou, Fénicianmi (najmä s Tyrom), s izraelskými kráľmi, neskoršie s Gurami a Kartágincami. Vysoko cenený cín a jantár lákal aj obchodníkov z alpskej a podunajskej oblasti, aby sa zúčastňovali na výmennom obchode s týmito článkami pri brehoch oceána a prip. sa tu aj natrvalo usadzovali.

⁵⁹ Caesar, *BG* II, 34; III, 9, 10; VII, 75, 4; Strabon I, 4, 3, p. 63; 5, 64; IV, 4, 1, 195; Mela III, 2, 23; 6, 48; Plinius, *Hist. nat.* IV, 107; Ptolemaios II, 8, 5—6.

⁶⁰ Tacitus, *Germ.*, c. 28 a 43; *Itiner. Ant.* 263, 7; Jul. Capitolinus, *M. Ant.* 22, 1.

⁶¹ Belgites u Plinia, *Hist. nat.* III, 148.

⁶² *Bateinól* u Ptolemaia II, 11, 10.

ničný obchod, ktorý sem svojou prosperitou prilákal aj italských podnikateľov. Ich vysoká životná úroveň sa zračila v osobitnom blahobyte, vo výstavbe luxusných vil a celých miest, ktoré mali byť lepšou náhradou za zaniknuté starogalské mestské hradiská, tentoraz s charakterom už výrazne remeselným a obchodným.

Mohutný rozvoj porýnskej priemyselnej oblasti nastal až po búrlivom fláviovskom období, ktoré prebiehalo za Vespaziána a Domiciána, keď tu, vďaka rímskym vojnovým úspechom, nastal pomerný pokoj zbraní.⁶³ Až do tých čias sa tu pracovalo pre domácu spotrebu a pre limitné ciele, ale už od prvej polovice II. stor. vznikol celý rad nových veľkých podnikov na výrobu drobného umeleckého priemyslu (kovové nádoby, spony, sklo, emailový tovar, terra sigillata), na ktorom sa zúčastnili obratní keltskí majstri v duchu svojich osvedčených výrobných tradícií, napodobňujúc do istej miery kapuánske kovové výrobky a s menším úspechom aj sklené výrobky juhoitalské a sýrske.⁶⁴

Dobu najväčšieho rozkvetu prežívala porýnska výroba za Antoninovcov. Vtedy dosiahla také rozmery, že si vyžiadala aj potrebu vývozu s diaľkovým obchodom vo veľkom, ktorý bol rovnako v rukách keltských obchodníkov a smeroval jednak po suchej zemi a riečnych komunikáciách do Itálie a západných provincií, jednak po mori na dánske ostrovy a do severnej Európy k ústiú rieky Labe. Čoskoro sa však obchod z porýnskeho priemyselného okruhu rozvinul aj po vodných cestách na Rýne (do Švajčiarska) a potom aj zo Severného mora, rušne brázdneného obchodným loďstvom dolnorýnskej oblasti, prenikajúc ústím Emže, Vesery a Labe do západného Nemecka. Tomuto obchodu slúžila aj stará obchodná pozemná cesta zo stredného Porýnska na Fuldu — Vachu — dnešný Eisenach do Durínska a stadiaľ ďalej na východ od Labe do Braniborska a Meklenburska. Hlavnými východiskami diaľkového obchodu boli na Rýne pre vnútrozemský obchod *Mogontiacum* (dneš. Mainz — Mohuč) a *Vetera* (dneš. Xanten) a pre námorný obchod *Fectio* (dneš. Vechten) v samotnom ústí Rýna, skladiaľ vychádzala spome-

⁶³ Prehľad najdôležitejšej literatúry o vojnových udalostiach na Rýne, ako aj o limite a organizácii tamojších provincií (Germania superior s Decumates agri a G. inferior) podávajú Friedr. Koepp, K. Schumacher, M. Rostovcev a najnovšie B. Svoboda: Koepp, *Die Römer in Deutschland*, Bielefeld u. Leipzig 3. Aufl., 1926; Schumacher, *Siedlungs- u. Kulturgesch. der Rheinlande von der Urzeit bis zum Mittelalter*, I—III, Mainz 1921—1925; Rostovtzeff, *Gesellschaft u. Wirtschaft* I., 181 n., pozn. 38—45; Svoboda B., *Čechy a řim. Imperium*, 55, 3.

⁶⁴ O sídelných, hospodárskych, sociálnych a kultúrnych pomeroch v rímskej Galii a v obidvoch rímskych provinciách na Rýne v období Fláviovcov a Antoninovcov jestvuje obšiahla literatúra, z ktorej uvádzame: Jullian C., *Histoire de la Gaule*, V—VI (řim. Gallia), Heichelheim M. E., *Wirtschaftsgesch. des Altertums vom Paläolithikum bis zur Völkerwanderungszeit der Germanen, Slawen u. Araber*, Leiden 1938, 695 a 1137, 11; Toutain J., *The economic Life of the Ancient World*, New York 1930, 293 n.; Rostovtzeff M., *Gessellschaft u. Wirtschaft* I., 136 n. a 179 n., tamže v pozn. 32—45 hojně odkazy literárne. Ďalšiu literatúru uvádza B. Svoboda, *Čechy a řim. Imperium*, 56, 4, kde je odcitovaná aj literatúra o sklárskej výrobe, ako aj o remeselnom a obchodnom podnikaní v rímskej Galii a porýnskych provinciách. O antickom skle a sklárskej výrobe písal najnovšie Frederic Neuburg, *Glass in antiquity*, translated by R. J. Charleston, London 1949, u nás Vávra J. R., *Pět tisíc let sklárského řila. Čtení z řilského řila*. Praha 1953, 35—55. — O keramike a kovovej výrobe, dorábanej v rímskej Galii a v porýnskych provinciách, jestvuje veľmi početná odborná literatúra, ktorú tu z pochopiteľných dôvodov nemôžeme uvádzať.

nutá, veľmi dôležitá námorná cesta, ktorá dopravovala rímske výrobky *jednak* k ústiú Labe a odtiaľ cez Dánsko (ostr. Jütland) do celej oblasti nordickej — do Nórska (po mori), Švédska (ostrov Öland, Gotland, čiastočne aj Ålandské ostrovy), do Fínska a pravdepodobne aj na pobrežie Baltického mora medzi riekami Trávou a Passargou, *jednak* ústím a korytom Emže, Vesery a Labe proti prúdu do vnútrozemia.⁶⁵

Na dovoze hotových tovarov z Porýnska participovala bohatým podielom celé II. storočie aj Panónia, a právda, aj severné Naddunajsko s jeho slovenskou oblasťou. Dialo sa tak alebo priamo premávkou po Dunaji alebo prostredníctvom Panónie a Norika cez dunajské prechody. Vtedy dosiahli rímske importy na území dnešného Slovenska najväčšie rozšírenie.⁶⁶

III.

Slovensko na križovatke obchodno-kultúrnych stykov s okolitými krajinami. — Účasť Slovenska na obchodno-kultúrnych stykoch s impériom. — Obchodné cesty, diaľkový a pohraničný obchod. — Vznik výrobných ústredí na pôde slobodnej Germánie a účasť Slovenska na obchodno-kultúrnych stykoch so severovýchodnou a severnou Germániou. — Obchodno-kultúrne vzťahy Slovenska k severopontickej oblasti. — Spoločenské premeny. — Záver.

Slovensko, ležiac výhodne na križovatke obchodných a kultúrnych stykov medzi územím impéria a baltickou oblasťou na jednej strane a medzi východom a severozápadom Európy na druhej strane, zúčastňovalo sa za rímskej epochy veľmi živo na obchodno-kultúrnych stykoch so všetkými menovanými oblasťami, ktoré ho obkolesovali. Najživšie obchodno-kultúrne styky nadväzovalo vtedy Slovensko prirodzene s územím impéria, s ktorým susedilo priamo na Dunaji. Najväčšia intenzita týchto stykov spadá do II. stor. n. l. a ich vyvrcholenie do obdobia Antonínovcov pred samým začiatkom tzv. markomanských vojen (161—180 n. l.). Spomenuté styky vyplývali nepochybne z mocenského postavenia impéria, ktoré dosiahlo vtedy kulminačný bod tak v ohľade vojensko-politickom, ako aj na poli hospodárskeho rozvoja a súviseli *jednak* s jeho obchodným prenikaním do

⁶⁵ Literatúru o rímskom obchode a obchodných pozemných a riečnych cestách na území rímskej Galie a slobodnej Germánie, ako aj o námornej ceste pri severnom pobreží Germánie a o obchodnom spojení Porýnska s Podunajskom a severným Naddunajskom uvádza B. Svoboda na uved. mieste, 45 n., pozn. 27; k tomu najnovšie H. J. Eggers, *Der römische Import im freien Germanien*, Bd. 1, 43 n.

⁶⁶ Prehľad literatúry o podunajských provinciách a rímskom limite na Dunaji uvádza Rostovtzeff M, *Gesellschaft u. Wirtschaft* I, 333, 53. O vykopávkach a pamiatkach rímskeho limitu na hornom a strednom Dunaji hovoria dve dôležité zbierky: *Der obergermanisch — rätische Limes des Römerlandes*, vydávaný od r. 1892 Fabriciom, Hettnerom a von Sarweyom a *Der römische Limes in Oesterreich*, vyd. od r. 1900 viedenskou akadémiou. O rímskych pamiatkach v Podunajsku (najmä v Panónii) poučuje významná zbierka hodnotných monografií *Dissertationes Pannonicae* (ser. 1/2), vydávaná Numizmatickým a archeologickým ústavom univerzity Petra Pázmányho v Budapešti. Prehľad literatúry o limitných pamiatkach, resp. rímskych importoch na území dnešného Slovenska porov. v pozn. 77.

baltickej oblasti, jednak s jeho plánom, smerujúcim na dobytie severného Naddunajska a na jeho premenu na rímsku provinciu Markomaniu.^{66a}

Rím bol vtedy plne zaujatý svetovládnyimi tendenciami. Hlavným hýbdlom jeho zahraničnej politiky bola snaha rozšíriť svoje už rozsiahle územie, získať otrokov pre svoju hospodársku základňu a ovládnuť svetové trhy, čo viedlo, pravda, k stálym bojom so susedmi, ktoré sa už na konci I. stor. n. l. preniesli aj na pôdu dnešného Slovenska (za Domiciána) a vzplánujú v plnej sile za vlády M. Aurelia (markomanské vojny). Zdá sa však, že *klieutelný pomer*, ktorý nadviazali Rimania s naddunajskými Germánmi už na samom začiatku n. l. a ktorý trval s malými prestávkami až do konca doby rímskej nad stredným Dunajom, zabránil spolu s častými *vpádmi Germánov* na provinciálnu pôdu, aby sa severné Naddunajsko stalo zásobárňou otrokov pre rímske latifundiá a dielne rímskych boháčov.

Hlavným východiskom diaľkového obchodu na strednom Dunaji bolo okrem Vindobony predovšetkým *Karnuntun* so svojou „*jantárovou cestou*“, ktorá sprostredkovala čulé spojenie jednak medzi Itáliou (z Akvileje) a podunajskými provinciami, jednak medzi severovýchodnou oblasťou pri Baltickým mori v dolnom povodí Visly a Odry. Svojimi odbočkami hlavná trať jantárovej cesty nadväzovala obchodné spojenia jednak s *Kladskom* a horným Polabím, jednak so *západným Slovenskom*. Do horného Polabia odbočovala cez tzv. *Boskovickú brázdu* na dnešné Boskovice — Jevičko — Mor. Třebovú alebo skratkou z Letovic na Svitavy k Tichej Orlici či Loučnej a odtiaľ do stredných Čiech.⁶⁷

Druhým dôležitým východiskom diaľkového obchodu na strednom Dunaji bolo *Brigécio* (Brigetio). Z Brigécia viedla dôležitá obchodná trať *jednak* pozdĺž rieky Nitry do Ptolemaiovho mesta *Eburonu* (dakde pri dnešnom Zobore?), kde sa obracala zaiste do Považia a nadväzovala svojimi odbočkami (zo Stráží, od Púchova a od Žiliny) na hlavnú trať („*jantárovú*“) z Karnunta k Baltickému moru, *jednak* pozdĺž Hrona (Granuas) proti prúdu do východného Slovenska, kde nadväzovala na južnú trať *juhovýchodnej cesty*, vychádzajúcej z Olbie a sprostredkujúcej obchodné styky medzi Čiernym a Baltickým morom, najmä s východom Germánie, ale aj s územím dnešného Slovenska. *Považská trať* vysielala k Baltickému moru svoje severné odbočky povodím Kysuce, Oravy a Popradu. S južnou traťou pohronskej ju spájalo povodie Turca.

Juhovýchodná cesta, vychádzajúca z obchodne rušného čiernomorského empória Olbie (pri ústí Dnestra a Bugu), delila sa zo začiatku na dve vetvy: na *trať južnú*, idúcu na San a Vislu a na *trať severnú*, smerujúcu na Narev a západný Bug. Obidve vetvy sa spájali na strednej Visle, odkiaľ potom pokračovala spoločná cesta až k ústiu menovanej rieky. Na ňu sa pripínali

^{66a} K realizácii plánu na premenu severného Naddunajska na provinciu Markomaniu sa najviac priblížil za markomanských vojen cisár M. Aurelius: *Voluit Marcomanniam provinciam, voluit etiam Sarmatiam facere et fecisset, nisi Avidius Cassius rebelasset...* (*Julius Capitolinus*, M. Ant. Phil. 24, 5 n.; porov. tamže 27, 10—11; ed. E. Hohl.). K plánu M. Aurelia sa vrátil v IV. stor. a cisár Valentinianus I. (364—375), ale ani jemu sa nepodarilo uskutočniť ho.

⁶⁷ O „*Boskovickej brázde*“ a o jej obchodnom význame v praveku i v dobe rímskej informuje prehľadne Jar. Mackerle, *Pravěk Malé Hané*, Jevičko 1948, 3 n.; s literárnym prehľadom).

obchodné cesty v Baltickom mori — do Dánska, Nórska, na ostrovy Álandy, Gotland a do stredného Švédska. Svojou južnou traťou, idúcou na San a Vislu, umožňovala obchodné spojenie s územím dnešného Slovenska.⁶⁸

Odhlídnuc od vojensko-politických tendencií impéria, zameraných na dobytie severného Naddunajska, treba priznať, že rímska hospodárska expanzia znamenala pre územie dnešného Slovenska hodnotný kultúrny prínos a pod týmto zorným uhlom ju treba oceňovať kladne. Negatívne či neprajne účinkovali v tomto prípade iba expanzívne tendencie politickej povahy, ale aj tieto boli paralyzované protichodnou germánskou (kvádskou a markomanskou) expanziou, ktorá gravitovala na úkor rímskej expanzie do dunajskej kotliny. Hlbšie do kvádskej oblasti (k dnešnému Trenčínu), no jednako len epizodicky, prenikli Rimania iba za vojen markomanských⁶⁹ (porov. nižšie).

Hospodárske styky impéria s obyvateľstvom Germánie a teda i Slovenska obmedzovali sa, pravda, v podstate len na styky obchodné, najmä na vývoz, resp. výmenu tovaru a prejavovali sa nielen v drobnom obchode *pohraničnom* na Rýne a na Dunaji, ale aj v obchode *dialkovom*, ktorý prenikal hlboko do vnútrozemia i do oblastí severských a baltických. Za rímske importy platilo obyvateľstvo slobodnej Germánie (pravda, i Slovenska) bezpochyby domácimi produktmi: dobytkom, obilím, kožušinami, medom, voskom a príp. i nerastnými surovinami (železo, meď, cín, zlato, striebro).

Drobný pohraničný obchod sa konal pri riečnych prechodoch a limitných staniaciach, obmedzujúc sa tu zväčša len na keramikú a drobný umelecký priemysel (terra sigillata, spony a pod.). Pre Slovensko prichádzajú do úvahy *prechody* pri Devínskej bráne (Devín, Karlova Ves, Bratislava, táto azda pre spojenie s Gerulátou),⁷⁰ pri dnešnom Komárne (Brigetio) a pri ústí Hronu a stanice č. I a II na Devíne (z doby cisárov Traiana a Va-

⁶⁸ O starovekých cestách v severnom Naddunajske a vo východnej Germánii je početná literatúra, z ktorej uvádzame: Sadowski J. N., *Drogi handlowe greckie i rzymskie*, Kraków 1877; rozšírené nem. vyd. *Die Handelstrassen der Griechen u. Römer*, 1877 (prel. A. Kohn); Šimek E., *Staroveké cesty z Carnunta a Brigetia k Baltickému mori*. Pamietnik II. sjazdu slowiánských geografów i etnografów, odbytego w Polsce v roku 1927, vol. II, Kraków 1930, 263—276; tenže, *Velká Germanie Klaudivia Ptolemaia*, I, Praha 1930, 161 n., II, Brno 1935, 236 n.; III, Brno 1949, 94 n.; Gaerte W., *Urgesch. Ostpreuzsens*, Königsberg i Pr., 207; Dobiáš J., *Le strade romane nel territorio Cecoslovacco*. Quarderni del Impero. Le grande strade del mondo romano. V., Instituto di studi Romani 1937 — XVI, tu v pozn. 21 na str. 13 staršia literatúra; Gnirs A., *Das östliche Germanien u. seine Verkehrswege in der Darstellung des Ptolemäus*, Prager Studien IV., Praha 1898; Korduba M., *Wschódnio-germańskie drogi handlowe przez Ukrainę okolo polowy I. tysiąclecia przed Nar. Chr.*, Świętowit XV., 1932—1933, najnovšie Eggers H. J., *Der römische Import im freien Germanien* (Text, Tafeln u. Karten). Atlas der Urgeschichte, Bd. I. Hamburk 1951, 64 n.

⁶⁹ O tom svedčí nápis, vyrytý na trenčianskej skale a datovaný do r. 179 n. l. *Victoriae Augustorum exercitus, qui Laugaricione sedet, mil(it)es I (egionis) II. DCCCLV Cons(t)ans, leg(at)us leg(ionis) II. ad(i)utricis cur(avit) f(aciendum)*. K datovaniu Novotný E., *Römerspuren nördlich d. Donau*. Sitzungsber., d. Akad. d. Wissensch., Wien Bd. CLXXXVII, 1918, 6; Dobiáš J., *Dva příspěvky k topografii válek markomanských a kvádských*, Čes. časop. historic., (ČCH) XXVII, 1924, 143 n.; k výkladu lokality Laugaricio Dobiáš J., *Příspěvek k výkladu Ptolemaiovy mapy Velké Germanie*. Sborník československé společnosti zeměpisné, XXVII. 1921, 75 n.

⁷⁰ Porov. Ondrouch V., *K polohe a dejinám rimskej GERALTY*, Sborník Muzeál. slovenskej spoloč. (SMSS) XLIII—XLV, 1949—1951, 93 n.

lentiniána I.), potom stanice v Stupave, azda aj v Bratislave (?) a v Kelemancii-Leányváre.⁷¹

Diaľkový obchod sa špecializoval takmer výhradne na hodnotné výrobky bronzové, strieborné a sklené (situly, panvice, súpravy konvíc s obetnými miskami, naberačky s cedilkami, sklené poháry, misy a pod.). Treba tiež rozlišovať *pohraničné trhoviská* od remeselných dielni, ktoré boli pôvodne v centre impéria (Capua) a až neskoršie sa sťahovali do blízkeho pohraničia (napr. do Kolína n. R. a v Podunajsku do podnikov norických a panónskych).

Obchodné styky, ktoré nadväzoval Rím s územím dnešného Slovenska, rozvinuli sa v plnom rozsahu až v II. stor. n. l. a vtedy dosiahli aj kulmináčny bod svojho rozvoja v čase rímskeho panstva nad stredným Dunajom. V I. stor. n. l. sú veľmi obmedzené a majú celkom iný charakter ako napr. styky, ktoré nadväzoval Rím s českými krajinami. Do českých krajín, najmä do horného Polabia (z Moravy cez Boskovickú brázdú), prenikali hodnotné rímske importy už za Marbodovej vlády, ale skoro potom za Vannia, akiste pod vplyvom napätých domácich pomerov, ktoré otriasali jeho kráľovstvom a do ktorých neprajne zasahovali jeho susedia (Hermunduri a Lygiovia),⁷² zastavil sa ich dovoz do horného Polabia, no jednako i potom prenikali — podľa archeologického výskumu — po jantárovej ceste na Moravu a cez ňu do baltickej oblasti v povodí dolnej Odry a Visly, kde sú bohato doložené napr. sponami norickými, sponami s dvoma uzlíkmi, sponami s očkami (neskorší typ) a pod.

Príčinou toho, že rímske importy neprenikajú už v I. stor. n. l. na územie dnešného Slovenska v tom rozsahu, ako by bolo možno očakávať pri jeho priamom susedstve s územím impéria, možno hľadať viac ako pravdepodobne v *dáčkej a sarmatskej okupácii južného Slovenska*, ktorá v svojej druhej fáze podľa našich odhadov vyplňa takmer celé I. stor. n. l.

Jednako však nemožno tvrdiť, že by sa v tom čase úplne zastavili styky impéria s územím dnešného Slovenska. Tomu, že nebol prerušený aspoň úzky pohraničný obchodný styk, mohli by napr. nasvedčovať republikánske mince s menami posledných republikánskych mincmajstrov (Tresviri monetales) s kontremarkou AVG, dodatočne vyrazenou, objavené v keltských chatách na výšine Devína⁷³ a úlomok arétskej sigiláty z I. stor. n. l., tamže nájdený⁷⁴ a ďalej juhoslovenské nálezy norických spôn a spôn s dvoma uzlíkmi, pôvodu tak isto norického z I. stor. n. l.⁷⁵

⁷¹ Porov. Ondrouch V., *Slovensko v době římsko-germánské*. Několik přednášek z dějin Slovenska I., Extense čs. vysokých škol v republice Československé. Sbírnka přednášek a rozprav, řada III. Extense university Komenského v Bratislavě, Praha 1936, 36 n.; tenže, *Limes Romanus na Slovensku*, 15 n.

⁷² Tacitus, *Ann.* XII. 29—30.

⁷³ Porov. Eisner J. — Menel V. — Ondrouch V., — *Výzkum na hradě Děvíně u Bratislavy* r. 1953, III, *Numistické nálezy* (V. Ondrouch) 432 n.; ďalšie tri mince toho istého typu, nájdené rovnako v okruhu laténskej výkopnej vrstvy, pochádzajú z výkopu J. Dekana r. 1950—1953.

⁷⁴ Porov. Ondrouch V., *Limes*, 93, obr. 10, 5; Křížek Fr., *Terra Sigillata in der Slowakei*, Brno 1939, 37, Tf. 7, 1.

⁷⁵ Spóny *norické* poznáme z týchto slovenských lokalít: z Devína, Dunajskej Stredy, z Lábu (štyri kusy), z Vlčkoviec, zo Smoleníc, z Púchova, Abrahámu a z Ploštína; spóny s *dvoma uzlíkmi* z Devína, Leányváru — Kelemancie, z Ludaníc a Púchova a spóny s *kliešťovými výbežkami* okolo uzlíkov z Bratislavy, z Ludaníc, z Púchova, Zemianskeho Podhradía a z Košíc.

Ale už so samotným začiatkom II. stor. dochádza k dôležitému prelomu vo vývine obchodných a kultúrnych stykov impéria s územím dnešného Slovenska, ktoré sa stávajú potom stále živšími a vyvrcholujú pred výbuchom markomanských vojen. Táto významná zmena súvisela bezpochyby jednak s dokončením limitných opevnení na pravom brehu stredného Dunaja, jednak s odchodom Sarmatov z juhoslovenskej nížiny (akiste pod tlakom impéria), jednak konečne s politickým, hospodárskym a kultúrnym rozmachom impéria, ktorý práve vtedy dosiahol kulmináčny bod svojho vývinu. Vtedy Rimania za Traiana dobyli Dáciu, plánovali zriadenie provincie Sarmatie a chystali sa i na dobytie severného Naddunajska, kde na ľavom brehu stredného Dunaja (na pôde dnešného Slovenska) začali už za Traiana (98—117) budovať predsunuté stanice s účelom vojenským a hospodárskym.

Rímske stanice na pravom i ľavom brehu stredného Dunaja stávajú sa potom s ich vojenským i civilným osadenstvom (canabae) dôležitými strediskami pohraničného obchodu (a príp. i východiskami diaľkového obchodu), ktorý sa nadväzoval v II. stor. predovšetkým s keltským obyvateľstvom južného Slovenska (Rakati — Rakatrijovia — Boiovia), ale zasahoval i do severnejšej kvádskej oblasti a Považím i do búrskkej oblasti na severnom Slovensku.

Celé druhé storočie našej éry plynie tak na strednom Dunaji až do markomanských vojen v znamení pokoja, ktorý okrem krátkodobého nadržbenia na samotnom konci Hadriánovej vlády (r. 137) nebol vôbec porušený.⁷⁶ Tak sa vytvorili priaznivé podmienky a predpoklady pre nadväzovanie obchodno-kultúrnych stykov impéria s územím dnešného Slovenska, ktoré sú na jeho pôde bohato doložené veľkým bohatstvom italských i provinciálnych importov, ako aj nálezmi rímskych mincí.⁷⁷

⁷⁶ Zdá sa, že sa vtedy pokúsili naddunajskí Germáni o vpád do Panónie. To bolo asi príčinou, prečo bol vtedy vyslaný do Panónie adoptovaný syn Hadriánov L. Aelius Caesar v hodnosti prokonzula čiže veliteľa s mimoriadnou vojenskou mocou. Konečným výsledkom jeho zákroku bolo pravdepodobne zabezpečenie pokoja a utvrdenie klientelneho pomeru medzi Rímom a naddunajskými Germánmi (porov. Vita Aelli, 3, l. n., 5; k výkladu Ondrouch V., *Slovensko v dobe římskogermánské*, 52 n.). Významný doklad o ďalšom trvaní klientelneho pomeru medzi Rímom a Kvádmi je v období vlády Hadriánovho nástupcu Antonina Pia, sestercius tohto cisára z roku 140—144 s legendou REX QVADIS DATVS (Cohen II².339, č. 687—689).

⁷⁷ Z odbornej literatúry o obchodných a kultúrnych stykoch Ríma s územím dnešného Slovenska (importy, mince) uvádzame: Dobíáš J., *Archeologické nálezy jako prameny pro dějiny styků Říma s územím dnešního Slovenska*, OP I, 1922, 65—90, tenže, *Il Limes Romano nelle terre della Repubblica Cecoslovacca*, Quaterni dell' Impero. Il limes Romano VIII, Istituto di studi Romani 1938, tenže, *Příspěvky k numismatice římské doby cisářské I*, NČČ, V, 1929, 14—19, 235, 240 n.; Eisner J., *Soupis nálezů římských mincí na Slovensku a Podkarp. Rusi*, NČČ, II, 1926, 21—34; tenže, *Slovensko v pravěku*, PUSŠ, sv. 13, Bratislava 1933; Eisner J., — Mencl V., — Ondrouch V., *Výzkum na hradě Děvině u Bratislavy roku 1935*, Bratislava IX, 1935, 429 n.; Ondrouch V., *Der röm. Denarfund von Vyškovce aus der Frühkaiserzeit* PUSŠ, zv. 15, Bratislava 1934; tenže, *Příspěvek k osídlení Nizkých Tater a Velké Fatry in době předslavské* (Ein Beitrag zur Besiedlung der Niederen Tatra u. d. Grossen Fatra in vorslavischer Zeit), Bratislava IX, 1935, 526—549; tenže, *Z novějších nálezů barbarských a římských mincí na Slovensku* (Des trouvailles plus nouvelles des pièces barbares et romaines en Slovaquie), SMS, XIII, 1935, 321—341; tenže, *Římský tábor ve Stupavě*, SMS, XV, 1937, 212.; tenže, *Limes Romanus na Slovensku* (Il Limes Romano in Slovacchia), PUSŠ, zv. 28, Bratislava, 1938; tenže, *Rímska stanica v Stupave a rímske stavebné stopy v Pajštúne* (Ausgrabungen in Römerstation zu Stupava (Stamp-

Z italských výrobkov, pochádzajúcich z kampánskych kovolejárskejších a sklárskych podnikov, ktoré sa vyvážali v I. stor. n. l. do poddunajských provincií (Panónia a Norika) a stadiaľ po jantárovej ceste (z Karnunta) na Moravu a cez Boskovickú brázu do horného Polabia, alebo priamo k Baltickému moru, preniklo však na územie dnešného Slovenska z vyššie uvedených dôvodov (dácko-sarmatská okupácia) pomerne málo importov. Najznamenitejšie z nich sú z Vysokej pri Morave (bronzová situla, tri bronzové panvice s kolkom majstra P. Cipia Polybia, naberačka, sklenené poháry, konvica-oinochoë s obetnou miskou), kde boli nájdené v kostrovom hrobe z prvej polovice II. stor., ale na Slovensko mohli byť importované už niekedy na konci I. stor. (po odchode Sarmatov?).

Avšak už v II. storočí galská hospodárska expanzia vytíska z podunajských provincií italské importy a naddunajské trhy zásobuje takmer výhradne provinciálny export z podunajského a vo zvýšenej miere aj z juhogalského, stredogalského, ale najmä porýnskeho a čiastočne i z bavorského výrobného strediska. Príliv provinciálnych výrobkov dosahuje kulminačný bod pred výbuchom markomanských vojen za Antoninovcov. Práve z tohto obdobia pochádzajú aj bohaté hrobové nálezy zo Zohora a z Borského Sv. Petra, ktoré obsahujú importy juhogalské a stredogalské. Spadajú do doby prechodnej bojskej samostatnosti, keď už na južnom Slovensku neboli sarmatskí Jazygovia, súčasne však do doby, kedy sa na území juhoslovenských Boiov, pozbavených sarmatskej okupácie a teda prechodne slobodných, čoraz dôraznejšie uplatňoval rímsky vplyv svojím politickým, hospodárskym a kultúrnym prenikaním, ktoré sa tu odzrkadľuje aj vo veľkom počte hromadných a ojedinelých nálezov rímskych mincí. Z tejto doby pochádza aj najväčší poklad rímskych denárov z Vyškoviec n. Hr., ktorý je súčasne najväčším hromadným pokladom rímskych denárov na území Československej republiky. Z tejto doby pochádzajú aj ďalšie dva poklady rímskych denárov z Kalinova (okres Medzilaborce) a zo Selcov na Hrádku (okres Banská Bystrica).⁷⁸

Za markomanských vojen a po ich skončení zrejme však ochabuje a časom sa i zastavuje dovoz provinciálnych výrobkov na územie dnešného

fen) und Forschungen in Pajštún — Ballenstein, HS I/II, 1940/1941, 44—107; tenže, *Römische Stationen in Stupave a Pajštúne* (Les stations romaines des Stupava et de Pajštún). (Dokončené výkopu.) HS III/IV, Bratislava 1945/46, 62—119; tenže, *K polohe a dejinám rímskej Geruláty*, SMSS, XLIII—XLV, 1949—1951, 93—99; Gnirs A., *Výkopy na rímském táboru ve Stupavě* Zprávy čs. archeol. ústavu (ZČSAÚ) II/III, 1929—30, 29—36, Horáková - Jansová L., *Terra sigillata a římská keramika ze Stupavy*, — tamže, 37—45; táže, *Terra sigillata z Gajar*. Příspěvek k pravěku, dejinám a národopisu Slovenska. Sborník archeol. a národopisného odboru Slovenského vlastived. múzea za r. 1924—31, Bratislava, 17 n.; Křížek Fr., *Limes Romanus na Žitném ostrově*. Bratislava X, 1936, 418—432; Beninger Ed., *Die germanischen Bodenfunden in der Slowakei*, Reichenberg u. Leipzig 1937; Eggers H. L., *Der römische Import im freien Germanien*, I. (Text), 747—149.

⁷⁸ Porov. Eisner J., *Soupis nálezů římských mincí na Slovensku a Podkarpatské Rusi*, NČČ, II, 1926, 21—34; Ondrouch V., *Der röm. Denarfund von Vyškovce aus d. Frühka'serzeit*, PUSS, č. 15, Bratislava 1934; tamže, *Z novějších nálezů barbars. a řim. mincí na Slovensku* (s publikacíou pokladu kašinovského), na uved. m. (pozn. 77); tenže, *Příspěvek k osídlení Nizkých Tater a Velké Fatry v době předslavské* (s publikacíou pokladu selčianskeho), na uvedenom mieste (pozn. 77) a tenže, *Limes Romanus*, 64—72 (s literár. odkazmi).

Slovenska.⁷⁹ Súviselo to so všeobecným rozkladom impéria v III. stor.,⁸⁰ ktorý sa prejavil najmä na poli hospodárskom a odzrkadlil sa, pravda, aj v úpadku keltskej umeleckej tvorivosti v pustošených podunajských a porýnskych provinciách.

A práve v tomto rozvratnom čase Germáni, vedomí si svojej sily, ktorú nevedelo dosiaľ zložiť ani otrokárske impérium, čoraz viac sa odpútavajú od jeho výrobných stredísk a kultúrnych vplyvov, prichádzajúcich k nim z Porýnska a Podunajska a kým vojnové udalosti a stále nepokoje samy pretŕhajú všetky ich hospodárske a kultúrne styky so západným impériom a jeho provinciami, začínajú odkázaní sami na seba nadväzovať čoraz intenzívnejšie kultúrne vzťahy so susednou sarmatskou (severopontickou) východnou oblasťou a vytvárajú si za účinnej pomoci keltských odborníkov — vysťahovalcov, znalých umeleckého remesla, svoje samostatné výrobné a spolu kultúrne strediská, od vplyvov západného impéria značne sa emancipujúce, a to prvé, severné,⁸¹ v dolnom Polabí a druhé, severovýchodné v dolnom Poválsí. Čoskoro však pristúpilo k nim dôležité ústredie stredonemecké. Na všetkých týchto ústrediach, najmä na severovýchodnom participovalo potom vzájomným obchodným a kultúrnym stykom aj územie dnešného Slovenska.

⁷⁹ Javí sa to v nápadnom úbytku alebo nedostatku rímskych importov v hrobách tzv. rímskoprovinciálnych (v podstate germánskych) z III. stor. Výnimku tvoria napr. tzv. hroby kniežacie zo Stráží (z prechodu zo stredného do neskorého rímskeho obdobia), ale bohaté rímske prílohy, v nich uložené, pochádzajú, ako sa zdá, predovšetkým z vojnovjej koristi (porov. nižšie).

⁸⁰ Súborné práce o rím. dejinách III. stor. n. l. napísali: A. V. Domaszewski, *Gesch. d. röm. Kaiser*, II. 284 n.; Jones H. Stuart, *The Roman Empire*, 279, n.; Schulz O. Th., *Vom Principat zum Dominat*, 1919 (o ústavných dejinách); Rostovtzeff M., *Gesellschaft u. Wirtschaft*, II, kap. IX—XI, 107 n.; tamže v poznámkach na str. 340, 343, 353—354 a 359, prehľad monografickej literatúry o rím. cisároch III. stor.; celkový obraz o vnútorných hospodárskych a sociálnych pomeroch je výstižne zachytený v kap. XI. (*Das röm. Reich in der Zeit der Militärmonarchie*). Z ďalšej súbornej literatúry o vojensko-politických udalostiach uvádzame: Besnier M., *Histoire Romaine. L'empire Romain de l'avènement des Sévères au concil de Nicée*, III—IV., Paris 1937; Schmidt Ludw., *Gesch. d. deutsch. Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Westgermanen*, München I. 1938, II. 1940; Stein E., *Gesch. des spätröm. Reiches* I., Wien 1928, I. n.; o hospodárskych a sociálnych pomeroch okrem M. Rostovceva (na uvedenom mieste) Vinogradoff P., *Social and economic conditions of the Roman Empire in fourth century*. Cambridge Medieval History I., 1911, 3. vyd., Cambridge 1943, 543 n. a Heichelheim M. E., *Wirtschaftsgesch. des Altertums vom Paläolithikum bis zur Völkerwanderungszeit der Germanen, Slaven u. Araber*, Leiden 1938 (s hojnými odkazmi literárnymi). — O súčasných pomeroch v Germánii a susednom barbariku Wahle E., *Deutsche Vorzeit*, Leipzig 1932; o vojenských udalostiach a reformách v rímskom vojsku Grosse E., *Röm. Militärgesch. von Gallienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung*, 1920; o menovej kríze Heichelheim M. E., *Zur Währungskrisis des römischen Imperiums im III. Jahrhundert*, Klio XXVI, 1933, 96 n. a tenže, *Wirtschaftsgesch.*, 686; porov. tiež Besnier M., *Historie Romaine* III, 198 a Stein E., *Gesch. d. spätröm. Reiches*, 21, 60. — Prehľad udalostí, podložený najdôležitejším výborom pramenným a literárnym, načrtol Svoboda B., *Čechy a římské Imperium*, 153 n., tamže na str. 156, 14—15 literárne odkazy o Postumovi a palmyrskom kráľovstve. O kríze impéria v III. stor. informuje aj N. A. Maškin, *Дейiny старовёkého Рима*, Praha 1952 (čes. vyd.), 559—584.

⁸¹ O význame severného kultúrneho okruhu informuje podrobne Kunkel O., *Ostsee v R.* — E. d. class. Altertumswissenschaft., 18, col. 1758 n. a 1762 n.; existenciu a význam severovýchodného okruhu vynučil už Almgren O., *Studien* 120 n. a tenže, *Zur Rugierfrage u. Verwandtes*, Mannus X, 1918, 3 n., porov. aj Gaerte W., *Urgesch. Ostpreussens. Ostpreussische Landeskunde*. Königsberg i. Pr. 1929, 162, 216. Obidvom okruhom venoval pozornosť najnovšie Svoboda B., *Čechy a říms. Imperium*, 56 n. a passim.

Na vznik severného a stredonemeckého kultúrneho strediska pôsobili obchodné styky s porýnskymi provinciami.

Vznik severovýchodného strediska súvisel nielen s obchodnými a kultúrnymi stykmi, ktoré nadväzovala uvedená oblasť s kultúrnou oblasťou severopontickou, ale aj s obchodnými a kultúrnymi stykmi, ktoré tam prenikali po „jantárovej ceste“ z podunajských provincií, z Norika a Panónie.

Všetky tieto výrobné strediská prezrádzajú síce vo svojom čerstvom prúde a napredovaní ešte stále pečať starých základov a keltských technických zručností, ktoré stáli pri ich koliske, ale v skutočnosti znamenajú už silný odklon od nich, vytvárajúc tak pod vplyvom domáceho prostredia a východných klenotníckych zložiek nový výrobný, životný a spoločenský štýl, ktorý sa ohlásil obchodnými a kultúrnymi stykmi aj na pôde dnešného Slovenska napr. už vo výbave *Čáčovského hrobu* z konca II. alebo za začiatku III. stor. n. l. V plnom rozsahu sa však prejavil v bohatých hroboch z Ostrovian, Cejkova a zo Stráží z prechodu zo stredného do neskorého rímskeho obdobia (III.—IV. stor.), ktoré sú súčasne dokladom veľkého prelomu aj v oblasti spoločenského vývinu, odohrávajúceho sa na území slobodnej Germánie pod vplyvom politických udalostí a hospodársko-kultúrnych premen, ktoré súviseli s vtedajším úpadkom impéria a bytostne sa dotýkali Germánov, zasahujúc veľmi prenikavo aj do ich spoločenskej formácie,⁸² ktorá sa významne odzrkadľuje aj v novom type bezpochyby komorových hrobov a v kostrovom ríte pochovávaní.

Bohatý kostrový hrob z *Čáčova*,⁸³ do ktorého pochovali ženu, pravdepodobne kvádskeho pôvodu, obsahuje okrem *rímskych* príloh (asi Hadriánov bronzový prsteň s intaglovaným opálom pôvodu pravdepodobne východoslovenského) už aj prílohy pôvodu jednak *východogermánskeho* (mladšia spona vendická a pravdepodobne aj jantárové perly náhrdelníka), *východného* (Cypraea pantherina ako závesok, importovaný azda z Egypta a čínsky hodváb zo šatu pochovanej ženy, importovaný alebo prostredníctvom obchodu alexandrijského, resp. sýrsko-fénického alebo prostredníctvom oblastí severopontickej).

Rozbor bohatých hrobových nálezov z východoslovenských *Ostrovian* (nálezy z r. 1790 a z 22. IV. 1865) z prechodu zo strednej do neskorej doby cisárskej, pripisovaných Vandalom, urobil najnovšie E. Beninger.⁸⁴ Z *prvého nálezu* boli zachránené tieto prílohy: zlatý kruhový náhrdelník, zlatý náramkový kruh, spona s onyxom, zlatá spona s nápisom VTERE FELIX, zlatá spona ramienková, zlatá spona s dvoma osami vinutia, zlatý a strieborný pohár, strieborný podnos, strieborná lyžica (ligula), bronzová trojnožka a strieborná spona; z *druhého nálezu*: Aureus Herennii Etruscilly z r. 248—251 (Cohen V.,² 210, 18), tri guľovité sklené poháre, podobné strážanským (z I. hrobu), zlatý náhrdelník a zlatý náramkový kruh, drevené vedro s bronzovým okutím, pozlátené strieborné plechy, jedna zlatá spona a dve strieborné, strieborný prsteň s brúseným karneolom, dva zlaté prstene, zlatá perla, kostený hrebeň a bronzový úlomok, podobný ihle.

⁸² Porov. Ondrouch V., *Hospodársky a spoločenský vývin Slovenska v dobe rímskej*, I. c., 311 n.

⁸³ Porov. Šemmer V., *Archeologické nálezy v Čáčove* (okr. Senica na Myj.) r. 1937, SMSS, XXXIV—XXXV, 1940—41, 137 n.

⁸⁴ Beninger E., *Die germ. Bodenfunde i. d. Slowakei*, 148 n.

E. Beninger publikoval aj bohatý nález z *Cejkova*, objavený v apríli r. 1856 a uložený práve tak ako nálezy z Ostrovian v zbierkach Umelecko-historického múzea (Kunsthistorisches Museum) vo Viedni.⁸⁵ Nález obsahuje bohaté prílohy zo zlata, striebra, bronzu a skla, ďalej keramiky a prílohy z iného materiálu (z jantáru, magnezitu, kosti) a medenú animu strieborného denára Antonina Pia z r. 139 n. l. Svojím bohatstvom, kultúrno-historickou hodnotou a datovaním zaraďuje sa nález z *Cejkova* k nálezom z Ostrovian, ale aj k bohatým nálezom objaveným r. 1933 a 1939 v dvoch bohatých tzv. kniežacích hroboch zo *Stráži* (okr. Piešťany), ktoré pripisujeme Kvádom, a pravda, aj do počtu iných podobných hrobov, objavených na území slobodnej Germánie.⁸⁶

Okrem vysokohodnotných príloh rímskeho pôvodu (strieborné, bronzové a sklené nádoby, sigillata) obsahujú bohaté strážanské hroby⁸⁷ aj vzácne výrobky germánske, vyrobené už pod východným vplyvom (spony, ostrohy) a prílohy pôvodu východného, importované jednak z oblasti severopontickej (zlaté kovanie pásu), jednak prostredníctvom Alexandrie alebo sýrsko-fénickej oblasti (čínsky hodváb). Čínsky hodváb mohol byť importovaný na územie dnešného Slovenska aj cez juhorskú (severopontickú) oblasť.

Z chudobnejších žiarových hrobov, jednako však ešte stále vybavených hodnotnými prílohami, miznú, pravda, už od III. stor. rímske importy a vyskytujú sa v nich spravidla len prílohy domáceho pôvodu, vyrobené na území dnešného Slovenska alebo importované z vyrobeného centra severovýchodného a severného, staďal' najmä od druhej polovice III. stor. spony vojenskej a neskororímskeho prechodného typu. Keramika v nich uložená, tzv. rímsko-provinciálna, nie je ani zďaleka taká jednotná ako napr. latén-

⁸⁵ Beninger E., *Der Wandalenfund von Czeke—Cejkov*. Sonder-Abdruck aus dem XLV. Bande der Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien 1931, 183—224, Tafel VII—XX.

⁸⁶ Z významnejších hrobov objavených na území slobodnej Germánie a patriacich typologicky a vročením do druhej polovice neskorej doby cisárskej (Eggersov stupeň C2), t. j. približne do prechodu z III. do IV. stor. našej éry, alebo do začiatku IV. stor. patria okrem slovenských *Stráži* (kh. 1, 2, žh. 3), *Ostrovian* (kh. 1, 2) a *Cejkova* (kh.) tieto hrobové nálezy na území slobodnej Germánie: *Dánsko*, ostr. *Fünen*: Aarslev, dvojité kh., Haagerup (kh.) a Sanderumgaard (kh. z r. 1821); ostr. *Seeland*: Broskov (kh. D) a Varpelev (kh. a); *Nórsko*: Avaldsnes (kh.) a Søndre Kjörstad (kh.); *Pomóransko*: Balenthin (kh.) a Polchlep (kh. 5); *Sliezko*: Zakrzów (kh. I, II, III); *Braniborsko*: Arnswalde (kh. I); *Meklenbursko*: Grabov (kh.) a Häven (kh. 1, 1867; 2, 1868; 6, 1869; 7, 1872 a 9, 1875); *Sasko* Provinz. (Sachsen): Emersleben (kh. 1. 1942; 2, 1942) a Leuna (kh. „Brits. múzea“; kh. z r. 1917; kh. 1, 1926; kh. 2, 1926 a kh. 3, 1926); *Durínsko*: Flursted (kh.) a Hassleben (kh. 3, 4, 8 = kniež. hrob. 18 a 22); *Poľsko*: Rudka-Rudeczka, pow. Krzemieniec (kh.). Eggers J. H., *Der röm. Import*, Bd. 1, 71, Gesamtkatalog. Nr. 84, 102, 143, 160, 241, 316, 401, 657, 699, 768—770 801, 866, 876—881, 1493—94, 1535—59, 1611, 1632—37, 1944, 1966—67, 1978—79 a 2150).

⁸⁷ Prehľadné informatívne články o tzv. kniežacích hroboch zo *Stráži* napísali L. Zotz, J. Neustupný a A. Opluštil: L. Zotz, *Das Fürstengrab von Straže bei Bad Pistyan* in stuttgartskom časopise *Kosmos. Handweiser f. Naturfreunde*, 32, 1935, H. 10; *Stráže, der germanische Königshof im Waagtal*, *Karpatenland*, 12, H. 1; *Die Germanischen Fürstengräber von Strasche*, *Nachrichtenbl. f. Deutsche Vorzeit*, 16, 1940, 150—156; J. Neustupný, *Kniežací hrob objeven na Piešťansku*, *Zpravodaj* (ilustr. časop.) r. 1933, č. 34, 11; *Piešťansko v době římského panství na Dunaji* (po česky a po nemecky), *Zprávy Muzejní společnosti v Piešťanoch*, vyd. č. 4 a A. Opluštil, *Strážanský hrob č. II*, nález z r. 1939, 1—7, tamže.

ska. Ako doklad uvádzame pamiatky z hrobov z Dunajskej Stredy, Dolných Lovčíc, z D. hej n. V., z Bratislavy (z r. 1954) a pod.

Pokiaľ ide o rámcové hodnotenie obchodných a kultúrnych stykov, ktoré nadväzovali Kvádi s impériom v strednom a neskorom rímskom období, možno teda konštatovať, že už z markomanských vojen a po ich skončení zrejme ochabuje a časom sa i zastavuje dovoz rímskych importov na územie dnešného Slovenska, čo súviselo s vtedajším úpadkom impéria a so stálym vojnovým napätím medzi impériom a naddunajskými Germánmi, ale zato sa tu uplatňuje, najmä od druhej polovice III. stor., so svojimi výrobkami a severopontickou zložkou výrobný okruh *severovýchodný*, ktorý spolu so *severným* nahrádza rímske importy.

Preto i rímske výrobky, italské a provinciálne, ktoré sa vyskytujú v bohatých hrobách tohto obdobia (napr. strážanských) a pochádzajú časové z rôznych chronologických vrstiev (I.—III. stor. n. l.), treba považovať skôr za pamiatky získané z vojrovej koristi ako za rímske importy pochádzajúce z obchodných stykov.

Bohaté rímske prílohy, uložené v týchto hrobách z prechodu III. do IV. stor. n. l., javia sa už len ako viac-menej nehomogénna časť hrobového inventára a z kultúrno-historického hľadiska ako anachronizmus. To, čo zo stránky kultúrnej a spoločenskej výstižne charakterizuje tento nový typ germánskych kostrových hrobov a hrobových inventárov na prahu neskororímskeho obdobia, nie je už ani tak rímske ako skôr sarmatsko-pontické. Je to predovšetkým nová zlatnícka technika — inkrustácia drahých kameňov, jantáru a pod. do drahého kovu (do zlata), ktorá sa zrodila v Indii a spolu s technikou filigránovou a s technikou granulácie stala sa v umeleckom remesle vedúcou ozdobníckou módou cez celé neskororímske obdobie, celú dobu sťahovania národov a prešla potom i so *zvieracím štýlom*, ktorý sa rozvíjal u Sarmatov práve tak dobre ako predtým u Skýtov, do stredovekého umenia. V umeleckých výrobkoch týchto nových kultúrnych oblastí na pôde slobodnej Germánie, o ktoré sa delilo i Slovensko (Ostrovany, Cejkov, Stráže), rozkvitla ešte raz, ale v kultúrnych dejinách Európy naposledy, znamenitá tradícia keltského klenotníckeho (kovolejárskeho) a ozdobníckeho umenia, tentoraz však už pod dominantou severopontických umeleckých vzorov, prenikajúcich sem z helenistických miest pri Čiernom mori.⁸⁸

⁸⁸ K prehľadu o vývoji severopontického umenia a o jeho vplyve na formáciu umeleckého remesla v západnej časti európskej pevniny za doby rímskej, v období sťahovania národov a v ranom stredoveku porov. Ebert M., *Südrussland* (D. Skytho — sarmatische Periode). Realexikon d. Vorgesch., XIII, 52—114; tenže, *Südrussland im Altertum*, 1921. Tolstoj J. — Kondakov N., *Antiquités de la Russie méridionale*, Paris 1891; Smirnov, *L'argenterie orientale*, St. Petersburg 1909; Minns E. H., *Scythians and Greeks*, Cambridge 1913; Rostovcev M., *Ihranias and Greeks in South Russia*, Oxford 1923; tenže, *Skitijska i Bospor*, 1925, tenže, *Ellinstvo i iranstvo na jube Rossii*, Petrohrad 1918; Borovka G., *Scythian Art*, 1928; Kühn H., *Die vorgeschichtliche Kunst Deutschlands*, Berlin, 1935; Čadík J., *O klenotnictví jižního Ruska ve starověku*. Výročná zpráva západočeského umělecko-průmyslového musea města Plzně za správní léta 1925/26, Plzeň 1927; porov. Alföldi A., *Skythisierende Darstellungen in der römischen Kunstindustrie*, Altschlesien, 5, 1934, 267 n.; Kühn H., *Die germ. Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit in der Rheinprovinz*, 1—2 Bd. Bonn 1940 (s prehľadom prameňov a literatúry), Werner Joach., *Die beiden Zierschreiben des Thorsberger Moorfundes*. Ein Beitrag zur frühgermanischen Kunst- und Religionsgeschichte. Röm.-Germ. Kommission des Deutschen Archeolog. Instituts zu Frankfurt a. M., Römisch-Germanische Forschungen, Bd. 16, Berlin 1941 a mnohé iné.

Ak zhrnieme celú túto úvahu, dochádzame k týmto výsledkom: Hospodárske styky, ktoré nadväzovali keltské a germánske kmene dnešného Slovenska za doby rímskej so susednými krajinami, boli veľmi živé. Obmedzovali sa však v podstate len na styky *obchodné*, ktoré mali charakter stykov kultúrnych.

Najživšie obchodno-kultúrne styky nadväzovalo vtedy Slovensko s impériom, s ktorým susedilo na Dunaji. Vrcholná doba týchto stykov spadá do II. stor. n. l., a to do obdobia pred markomanskými vojnami. Súviselo to s mocenským rozmachom impéria, ktoré vtedy dosiahlo kulminačný bod svojho politického, hospodárskeho a kultúrneho rozvoja.

V I. stor. n. l. boli tieto styky slabšie a obmedzovali sa v podstate len na úzky, viac-menej príležitostný pohraničný obchod. Hlavnou prekážkou pre rozvoj týchto stykov v I. stor. n. l. bola bezpochyby dácka a sarmatská okupácia južného Slovenska, rímskym expanzióvnym snahám istotne nepriateľská a vo svojej druhej fáze pravdepodobne zaplňujúca celé I. stor. n. l. Druhou prekážkou boli pravdepodobne starosti impéria s výstavbou fortifikačných (limitných) opevnení na pravom brehu stredného Dunaja. Po ich vybudovaní opúšťajú sarmatskí Jazygovia južné Slovensko, ako sa zdá, pod rímskym tlakom. S ich odchodom nadobúdajú stratenú samostatnosť juhoslovenskí Kelti („veľký kmeň Baimov“), ktorí žili po celý čas dáckej a sarmatskej okupácie pod príkrovom svojich dáckych a sarmatských podmaniteľov.

A práve do tejto doby, ktorá vyplňa celé II. stor. až do markomanských vojen, nadväzuje impérium najživšie styky predovšetkým s keltským (bojským) obyvateľstvom južného Slovenska, ktorého samostatnosť, nedávno získanú, opäť ohrozuje práve tak ako Kvádi, ktorí sa tisnú od severu. Impérium preniká však expanzívne i do severnejšej kvádskej oblasti, ktorú si zaväzuje klientelným pomerom, a so svojou hospodárskou expanziou preniká pravdepodobne Považím aj do severoslovenskej búrskiej oblasti.

Smrteľnú ranu obchodno-kultúrnym stykom Slovenska s impériom, ale aj existencii juhoslovenských Keltov (Boiov) zasadili markomanské vojny, ktorých výsledky znamenajú v podstate prevahu naddunajských Germánov (Markomanov a Kvádov) nad Rimanmi. S politickým a hospodárskym úpadkom impéria v III. stor. a pri stálom vojnovom napätí medzi impériom a naddunajskými Germánmi, sprevádzaným častými vpádmi Germánov na pôdu provinciálnu, ochabujú (pri súčasnom úpadku rímskej výroby) a časom sa aj zastavujú obchodno-kultúrne styky impéria so severným Naddunajskom.

Ale práve vtedy hľadali Germáni náhradu za výrobky, importované doteraz na územie slobodnej Germánie z Itálie a provincií, jednak v nadväzovaní obchodno-kultúrnych stykov so sarmatskou severopontickou oblasťou, jednak v hospodárskej sebestačnosti, ktorá sa prejavila vo vzniku viacerých výrobných stredísk (na území slobodnej Germánie — *severného* v dolnom Polabí, *severovýchodného* v dolnom povodí Odry a Visly a *stredonemeckeho*).

S týmito výrobnými strediskami udržiava germánske (kvádske) obyvateľstvo dnešného Slovenska počnúc III. stor. n. l. čulé obchodné styky, ktorých najvýraznejším odzrkadlením sú bohaté kostrové hroby z Čáčova, Ostrovian, Cejkova a Stráží. Tieto hroby sú súčasne významným dokladom

hospodárskej a spoločenskej premeny, ktorá sa odohrala po markomanských vojnách na území dnešného Slovenska. S obchodom, ktorý nadväzovala bohatá vládnuca germánska vrstva na Slovensku s výrobnými strediskami, najmä severovýchodným a severným, prenikali na územie dnešného Slovenska súčasne importy a kultúrne vplyvy z oblasti severopontickej, tieto však prenikali sem pravdepodobne aj s priamym obchodným stykom, ktorý nadväzovalo Slovensko s odbočkami východnej cesty, smerujúcej z černo-morskej Olbie na San.

Poznámka redakcie:

V gréckych textoch na stranách 218, 220, 224 a 230 tohto článku z technických dôvodov chýbajú pri niektorých písmenách prízvukové znamienka.